



ANAYASA MAHKEMESİNİN KARAR ÖNCESİ VE SONRASINDA BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ İCRASINDAKİ ROLÜ

The Role of the Constitutional Court in the Execution of Individual Application Judgments During Pre- and Post-Judgment Stages

Özcan ALTAY*

ÖZET

Anayasa Mahkemesinin (AYM) şimdiye kadar bireysel başvuru kararlarının icrasında aktif olduğu aşama, karar gerekçesinde ve hüküm fıkrasında temel hak ve özgürlük ihlallerinin etkili ve pratik şekilde giderilmesini sağlayacak bireysel (yeniden yargılama, tazminat vb.) ve genel tedbirlerin (pilot karar usulünün uygulanması vb.) belirtildiği karar aşaması olmuştur. Oysaki yargı kararlarının etkili şekilde icrası, mahkemelerin yalnız karar aşamasında değil karar öncesi ve sonrasında da aktif olmalarını gerektirebilmektedir. Bu perspektiften bakıldığında AYM, esas karar öncesinde geçici nitelikteki tedbir kararlarının alınmasında ve karar sonrasında kararların icra edilip edilmediğinin denetiminde karar aşamasına nazaran çok daha sınırlı bir rol üstlenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarına yönelik çalışmalarıyla öne çıkan Keller ve Martí'nin, AİHM'in kendi kararlarının icrasına yönelik fonksiyonunu incelediği makalesinde ele aldığı gibi kararların icrasının karar öncesi, kararla birlikte ve karar sonrasında olmak üzere üçlü yapıda analiz edilmesi daha etkili bir icra sisteminin inşası için işlevseldir. Bu tasnif baz alınarak çalışmada; AYM'nin

* Yasama Uzmanı, TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı, altay.ozcan@tbmm.gov.tr, ORCID: 000-0001-9765-2547

bireysel başvuru ihlallerinin giderilmesine yönelik olarak kararlarla birlikte aldığı yeniden yargılama veya tazminat gibi tedbirlerin değil, kararların icrası bakımından ihmal edildiğini düşündüğümüz karar öncesi ve sonrasındaki aşamaların üzerinde durulacak, ayrıca bu aşamalara dair önerilere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bireysel başvuru, kararların icrası, geçici tedbir, eski hâle getirme, kararların icrasının denetimi.

ABSTRACT

The stage at which the Turkish Constitutional Court (TCC) has taken an active role so far in the execution of individual application judgments has been the decision stage, in which the Court specifies individual measures (reopening of proceedings, compensation, etc.) and general measures (application of pilot judgment procedure, etc.) which aim to remedy violations of fundamental rights and freedoms effectively and practically. However, the effective execution of judicial judgments may require courts to be active not only during the decision-making stage but also before and after the judgment. From this perspective, the TCC has assumed a much more limited role in the adoption of interim measures before the final judgments and in monitoring the execution of judgments after they are issued, compared to its role during the decision-making stage. As highlighted by Keller and Marti, who are well known for their studies on the execution of judgments of the European Court of Human Rights (ECtHR), the execution of judgments can be analysed in a three-stages before the judgment, within the judgment, and after the judgment. Such a classification is functional for constructing a more effective system of execution. Based on this classification, this study focuses on the stages before and after the judgment, which we consider to have been overlooked in terms of the execution of judgments, rather than the measures adopted by the Constitutional Court within its decisions to redress individual application violations, such as ordering of retrial or awarding of compensation. The study also offers recommendations regarding these stages.

Keywords: Individual application, execution of judgments, interim measure, restitution, review of the execution of judgments.

GİRİŞ

Anayasa’da ve diğer alt normlarda bireysel başvuru kararlarının icrasının denetimine veya takibine yönelik özel bir düzenleme bulunmamaktadır. Anayasa’da bireysel başvuruya yönelik olarak bireysel başvurunun konu bakımından kapsamı, olağan kanun yollarının tüketilmiş olması (Ay. mad. 148/3-son cümle), başvuruda kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamayacağı (Ay. mad. 148/4), bireysel başvuruların kabul edilebilirlik incelemesi için komisyonlar oluşturulabileceği (Ay. mad. 149/1), Mahkemenin iki bölüm ve Genel Kurul hâlinde çalışacağı (Ay. mad. 149/2) ve bireysel başvurularda duruşma yapılabileceği (Ay. mad. 149/6) düzenlemelerine yer verilmiştir. Bunlar dışındaki usul ve esasların ise kanunla düzenleneceği belirtilmiştir (Ay. mad. 148/5). Genel olarak AYM kararlarının kesinliği ve bağlayıcılığını düzenleyen 153. maddede de kararların nasıl icra edileceğine dair bir ayrıntı yoktur.

Bu hükümlere istinaden 30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun (6216 s. Kanun) ve 12/7/2012 tarihli Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü (AYM İçtüzüğü) ayrıntılı düzenlemeler getirmiştir ancak bunlarda da doğrudan bireysel başvuru kararlarının icrasının denetlenmesine yönelik, söz gelimi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (AİHS) 46. maddesi benzeri, bir hükme yer verilmemiştir.

Bununla birlikte mevzuatta kararların icrasını sağlamaya yönelik bazı usul hukuku kurallarının benimsendiği görülmektedir. Bunlardan en önemlisi kararların hukuki sonuçlarına dair önemli düzenlemeler içeren 6216 sayılı Kanun’un 50. maddesidir. Bu maddede özetle uluslararası hukukta haksız fiil sorumluluğu hukukunda ve daha sonra insan hakları hukukunda benimsenen *restitutio in integrum* (eski hâle getirme) kuralının gereği olarak bireysel başvuruda tespit edilen hak ihlallerinin kaldırılması ve başvuru sahiplerinin mümkün oldu-

ğunca ihlal öncesi konumlarına kavuşmalarını sağlamak için gerekli tedbirlerin AYM tarafından ihlal kararları kapsamında alınması mümkün kılınmıştır. AYM İçtüzüğü'nün 79. maddesi de büyük oranda kanundaki düzenlemeleri tekrar etmiştir. 50. maddenin birinci fıkrası yasama, yürütme ve yargı organlarının işlemlerinden ileri gelen olumsuz sonuçların giderilmesi bakımından -yerindelik denetimi yapmama ve idari işlem veya eylem niteliğinde karar vermeme koşuluyla- genel bir yetki verirken ikinci fıkra ise mahkeme kararlarından kaynaklı ihlallerin giderilmesi için yeniden yargılama, tazminat ve genel mahkemelerde dava yolunun gösterilmesi gibi spesifik tedbirlere başvurulabilmesi hususlarını düzenlemiştir.

Söz konusu hükümler kararların icrası sürecine ilişkin olmakla birlikte aslında esas karara bağlı olan ve hüküm sonuçlarını gösteren talimatlardır. Uluslararası insan hakları hukuku terminolojisiyle ifade edilecek olursa ihlalin kaldırılmasında başvurulana bireysel ve genel tedbirlerdir¹.

6216 sayılı Kanun'a ilişkin ilk taslak metinde öngörüldüğünün aksine AYM'nin ihlal tespiti (ihlal kararının) ilgili kamu gücü işlemini iptal gücüne sahip olmaması ihlalin giderilmesi için gerekli bu ek tedbirlerin AYM dışındaki makamlarca icra edilmesini gerektirmektedir. Kanun'da ve İçtüzük'te bu işlemlerin nasıl gerçekleştirildiğine dair ayrıntıların yer almaması bu tedbirlerin icrası usulünün ve sürecinin büyük oranda muhatap makamlarca genel hükümlere göre yürütülmesi neticesini doğurmaktadır.

1 Bu kavramlaştırmada bireysel tedbirler temel hak ve özgürlük ihlallerinin doğrudan başvuru sahiplerine yönelik olumsuz etkilerinin durdurulması ve ortadan kaldırılmasına yönelik tazminat, yeniden yargılama vb. gibi tedbirleri ifade ederken; genel tedbirler kanun veya diğer normlarda düzenleme yapılması, yargı içtihatlarının değişmesi gibi somut başvurunun ötesinde etkileri olan, sistematik sorunların giderilmesi ve benzer konularda başvuruların tekrar etmesini önlemeyi amaçlayan tedbirlerdir. AİHM özelinde bkz. Department for the Execution of Judgments of the European Court of Human Rights-The Supervision Process, <https://tinyurl.com/hhhv2abj>, (Erişim Tarihi: 13/6/2025)

Çizdiğimiz bu tablodan ve genel olarak 13 yıllık bireysel başvuru tecrübesinden anlaşılabileceği üzere AYM'nin, anayasa yargısının genel özelliklerinin de etkisiyle, bireysel başvuru kararlarının icrasında üstlendiği rol büyük oranda esas kararın alınması sürecine odaklanmıştır. Oysaki Keller ve Marti'nin² AİHM kararlarının icrasının zaman içinde “yargı-sallaşması” (*judicialization*) süreci içinde değerlendirdiği gibi, bireysel başvuru kararlarının icrasının; karar öncesi, kararla birlikte ve karar sonrası şeklinde üç boyutta değerlendirilmesi etkili bir icra sisteminin kurulabilmesi açısından ilham vericidir.

Bu perspektiften bakıldığında öncelikle geçici nitelikteki tedbir kararlarının esas kararın icra edilmesine etkisinin önemsenmediği göze çarpmaktadır. Öğretide sıklıkla eleştirilene uğrayan tedbir kararlarının, AYM İçtüzüğü'nde yapılan ve 5/8/2025 tarihli ve 32977 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan değişiklik öncesindeki düzenlemeye bağlı olarak, konu bakımından kapsamının dar tutulması dolaylı olarak ihlallerin giderilmesinin temel amacı olan eski hâle getirmeyi de güçleştirmekte; tazminat giderimini, ihlallerin kaldırılmasında sahip olması gereken tamamlayıcılık işlevinden uzaklaştırarak asli (birincil) bir giderim şekline dönüştürmektedir. Buna karşın AYM, görece etkin olduğu karar esnasında yukarıda zikredilen Kanun ve İçtüzük hükümlerini olabildiğince geniş yorumlayarak, somut başvuruda ihlallerin kaldırılmasına yönelik bireysel (yeniden yargılama vb.) ve genel (TBMM'ye gerekli yasal düzenlemelerin yapılması için çağrı yapılması, pilot karar usulünün uygulanması vb.) tedbirlere hükmetmektedir. Hatta bazı durumlarda ihlali gidermekle yükümlü makamlara tedbirlerin nasıl icra edileceğine ilişkin ek spesifik bildirimler (yeniden yargılamada duruşma yapılması, infazın

2 Adı geçen yazarların aşağıda da referans gösterilecek çalışması “Reconceptualizing Implementation: The Judicialization of the Execution of the European Court of Human Rights’ Judgments (Kararların Uygulanmasını Yeniden Kavramlaştırmak: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrasının Yargısallaşması)” başlıklı makedir.

durdurulması gibi) de yapılabilir. Böylelikle Anayasa Mahkemesi, AİHM'in 90'lı yılların ortasından itibaren Avrupa Konseyi'nin Soğuk Savaş sonrasında genişleme süreci ve akabinde artan iş yüküne paralel olarak takınmaya başladığı kararların icrasına yönelik aktivist tutumu, 6216 sayılı Kanun'un 49. ve 50. madde düzenlemelerinin de etkisiyle en başından benimsemiştir. AYM'nin bireysel başvuru kararlarının icrasında en etkili olduğu aşama şimdiye kadar bu aşama olmuştur.

Kanaatimizce AYM'nin bireysel başvuru kararları sonrasında icra sürecine katılımı ve katkısı da karar aşamasına nazaran eksik kalmıştır. AYM uygulamasında bu süreç büyük oranda ihlal kararının kısmen veya tamamen uygulanmadığı, dolayısıyla tespit edilen ihlalin giderilmediği yönündeki şikâyetlerin yeni bir bireysel başvuru yoluyla incelenmesi üzerinden yürütülmüştür. Kamuoyunda yoğun şekilde tartışılmış olan Şahin Alpay, Mehmet Hasan Altan, Kadri Enis Berberoğlu ve Şerafettin Can Atalay'ın lehlerindeki ihlal kararlarının icra edilmediği gerekçesiyle yaptıkları başvuruların incelenmesinde de bu çerçevede bir yargısal denetim yapılmıştır. Oysaki AİHS'in 46. maddesinde ve aşağıda ayrıntılı incelenecek bazı ülke örneklerinde olduğu gibi doğrudan bireysel başvuru kararının icrasına yönelik ihlal prosedürü (*infringement procedure*), icra emri (*Vollstreckungsanordnung*) gibi yahut Türkiye'de mevzuatta yer alan ancak pratikte etkili şekilde uygulanmayan hükmün tavzihi gibi kararların icrasında etkili olabilecek mekanizmalar bulunmaktadır.

Diğer taraftan 6216 sayılı Kanun ve AYM İçtüzüğü uyarınca bireysel başvuru ihlal kararlarının ilgili kamusal işlemlerin iptalini gerektirmemesi ve ihlalin sona erdirilmesi veya giderilmesinin ihlalle ilişkili kamusal makamlara bırakılması, Türkiye özelinde bireysel başvuru kararlarının idari açıdan izlenmesi veya denetiminin önemini de artırmaktadır. Bu doğrultudaki idari işlevlerin mevcut durumda 6216 sayılı Kanun'un 23. maddesi uyarınca Anayasa Mahkemesi Genel Sekreterliği

ve Anayasa Mahkemesi Hizmet Birimlerinin Görevleri, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in Ek 1., 2. ve 3. maddelerinde gösterilen görevleri yerine getiren AYM Kararlar Müdürlüğü eliyle gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Bu genel tespitler çerçevesinde makalede öncelikle AYM'ye bireysel başvuru kararlarının icrasının ihmal edildiğini düşündüğümüz evreleri olan karar öncesi ve sonrasına ilişkin mevcut durum aktarılacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak tedbir kararlarının, kararların icrasında görebileceği potansiyel işlevin altı çizilecektir. Akabinde karar sonrasında yürütülen mevcut yargısal ve idari denetim mekanizmaları değerlendirilerek söz konusu araçların geliştirilmesi olanaklarına bakılacaktır. Bu noktada yargısal denetim, kararın icrasına doğrudan etki eden usuller ve ihlal kararlarının icrasının yeni bir bireysel başvuru yoluyla denetlenmesi şeklinde iki ayrı başlık altında incelenecektir. İdari denetim kısmında ise pratikte AYM Genel Sekreterliği ve AYM Kararlar Müdürlüğü'nün gerçekleştirdiği izleme mekanizması kapsamında gerçekleştirilen işlemler ve bunların etkileri değerlendirilecektir. Makalede her bir denetim pratiği özelinde AİHM ve bireysel başvuru benzeri anayasa yargısına bireysel erişime imkân tanıyan bazı ülke örneklerinde yer alan düzenlemelere dikkat çekilecektir. Bu örnekler ve genel olarak Türkiye uygulamasında, bireysel başvuru kararlarının icra edilmemesinin bütün hukuki, idari ve cezai sonuçlarına değil, doğrudan kararın icrasını sağlamaya yönelik idari ve yargısal mekanizmaların genel özelliklerine odaklanılacaktır.

I. ANAYASA MAHKEMESİNİN KARAR ÖNCESİNDE İCRA SÜRECİNE KATILIMI

Diğer mahkemeler gibi AYM'nin de karar öncesinde ilgili kararın icrasına ilişkin fonksiyonu geçici nitelikteki tedbir kararlarının³ verilmesiyle başlamaktadır. Buna karşılık 6216

3 Tedbir niteliğindeki kararların yargılama sonunda verilecek nihai kararın etkisini korumaya (dolayısıyla kararın etkili şekilde icra edilmesini

sayılı Kanun'un 49. ve AYM İktüzüğü'nün 73. maddesi ile AYM'ye verilen bireysel başvuruda tedbir kararı verme yetkisinin kararların icrasına etkisi şimdiye kadar ihmal edilmiştir. Aşağıda tedbir kararlarının bu yönü vurgulanacak, AYM'nin tedbir yetkisini dar yorumlamasının kararların icrasına etkisi ile birlikte tedbir kararlarının icrasının denetimi konularına yer verilecektir.

A. GENEL OLARAK GEÇİCİ TEDBİRLERİN KARARLARIN İCRASINA ETKİSİ

AYM, 6216 sayılı Kanun'un 49. ve AYM İktüzüğü'nün 73. maddesi uyarınca geçici ve maddi anlamda kesin hüküm teşkil etmeyen tedbir kararları alma yetkisine sahiptir. Bireysel başvuru yapılmasının kesinleşmiş kamu gücü işlemlerinin icrasını durdurumaması, bazı acil hâllerde tedbir kurumunu gerektirmektedir. Bireysel başvuru incelemesi neticesinde bir ihlal kararının, geçmişe etkili olarak bireyin temel hakkını korumak bakımından etkisiz kalması özellikle yaşam hakkı, kötü muamele yasağı ve kişi özgürlüğü ve güvenliğine ilişkin durumlarda kuvvetle muhtemeldir⁴. Venedik Komisyonu da anayasa mahkemelerince verilen bireysel başvuru benzeri kararlarda, ihlalin ortadan kaldırılmasının mümkün olmaması yahut ihlal sebebiyle meydana gelecek zararın artacak olması hâllerinde tedbire hükmedilmesi gerektiğini belirtmektedir⁵.

Uluslararası alanda insan haklarının korunmasında ihlallerin giderilmesi ve daha öncesinde devletlerin haksız fiillerinden ileri gelen zararların telafi edilmesinde eski hâle getirme (*restitution*) ilkesine başvurulmaktadır. Bu kavramın kökeni aslen Roma hukukunda da kullanılmış olan "*restitutio*

sağlamaya) yönelik genel niteliği için bkz. Göztepe, E. (2017). *İnsan Haklarının Korunmasında Geçici Tedbir Uygulaması*, İstanbul: On İki Levha Yay., s. 238-241.

4 Turan, H. ve Koç, M. İ. (2015). "Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuruda Sağlık Nedeniyle Tedbir Uygulaması", *TAAD*, S. 22., s. 340.

5 Karan, U. (2018). *Öğretide ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası*, İstanbul: On İki Levha Yay., s. 73.

in integrum” adlı kuruma dayanmaktadır⁶. Roma’da bu hukuki araca, hile veya tehdit sebebiyle sakat bir sözleşmeden kaynaklı durumun sözleşme öncesine çevrilmesi için başvurulmuştur⁷. Uluslararası Adalet Divanı kararlarında ve daha sonra Uluslararası Haksız Fillerden Ötürü Devletin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler (*Draft Articles on Repsonsibility of States for Internationally Wrongful Acts*) içinde yer aldığı şekliyle bu ilke, uluslararası alanda haksız bir fiil nedeniyle sorumlu olan devletlerin, haksız fiil öncesindeki durumu yeniden tesis etme yükümlülüğünü karşılayacak şekilde kullanılmıştır⁸. Bu doğrultuda temel hakların korunması alanında da bu yükümlülüğün ilgili kamu makamlarınca yerine getirilmesi için öncelikle ihlale son verilmesi gerekir. Hatta uluslararası hukukta devletlerin haksız fiilin (ve geniş anlamda zararın) giderilmesi yükümlülüğünden bağımsız olarak (hukuk devleti ilkesi uyarınca) öncelikle fiile son vermeleri (*cessation*) ve tekrarını önlemeleri gerekir. Bu doğrultuda fiile son verme bazı hâllerde giderimin bir parçası olsa da aslında uluslararası hukukla bağlılığın doğal sonucudur⁹.

Uluslararası hukuktaki bu yaklaşım, genel olarak, ulusal ve uluslararası insan hakları hukukunda da kabul görmüştür. Bireysel başvuru tipi hukuksal hak arama yollarında tedbir ara kararlarının öncelikli amacı, temel hakların inceleme esnasında korunması ve ihlalin durdurulmasıdır. Bu doğrultuda temel hakların korunması şeklindeki genel ifadeden ilkin bu

6 Haasdijk, S. (1992). “The Lack of Uniformity in the Terminology of the International Law of Remedies”, *Leiden Journal of International Law*, C. 5., S. 2., s. 250.

7 Shelton, D. (2005). *Remedies in International Human Rights Law*, Oxford: Oxford University Press, s. 172; Bilgin, F. K. (2014). *Uluslararası Hukukta Restitutio in Integrum İlkesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, s. 3.

8 Çakmak, U. R. (2021). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Yargılamasında Hakkaniyete Uygun Tatmin*, Ankara: Adalet Yayınevi, s. 46.

9 Buyse, A. (2008). “Lost and Regained? Restitution as a Remedy for Human Rights Violations in the Context of International Laws”, *ZaöRV*, C. 68., s. 130.

tip koruma mekanizmalarında bulunması gereken güvenceleme (*Sicherungsfunktion*) fonksiyonu anlaşılmalıdır. Bu sayede temel hakların mevcut hâllerıyla korunması ve ileride verilecek esasa ilişkin kararların etkili şekilde icrası mümkün olmaktadır. Bu tip geçici tedbirlerin ikinci fonksiyonu ise başvuru-
vurucuların tatmin edilmesidir (*interimistische Befriedungsfunktion*). Böylelikle ihlal önceki durumun korunması ve bu yolla başvuru-
vurucuların esas hakkındaki kesin karar alınıncaya dek başvurudan yararlanması sağlanmaktadır¹⁰.

23 Şubat 2024 tarihinde değişen AİHM İçtüzüğü'nün 39. maddesi geçici tedbirlerin bahsettiğimiz bu işlevlerini açık biçimde vurgulamaktadır. Yeni hâliyle 39. maddenin ilk fıkrası, “*Mahkeme istisnai hâllerde bir tarafın veya ilgili diğer kişilerin talebi üzerine veya resen alınmasını gerekli gördüğü her türlü geçici tedbiri taraflara bildirebilir. Bu tedbirlere niteliği gereği giderilmesi, eski hâle getirilmesi veya yeterli düzeyde tazmin edilmeye uygun olmaması sebebiyle bir hakka yönelik telafisi mümkün olmayan zararın meydana gelme riskinin bulunduğu durumlarda, tarafların menfaatleri veya yargılamanın düzgün bir şekilde yürütülmesi açısından başvurulabilir.*” şeklini almıştır. Böylelikle AİHM tarafından devletler üzerinde bağlayıcı olduğu kabul edilen ve uyulmadığında başka bir ihlale sebebiyet veren tedbir kararlarının¹¹ somut biçimde kararların icrasına etkisi ortaya konulmuştur. Gerçekten de geçici tedbirler sayesinde AİHM'in, başvurunun incelenmesinin ileri aşamalarında ihlalin kaldırılması ve başvuru-
vurucuların ihlal öncesi konumuna kavuşmalarının (eski hâle getirmenin) imkânsız veya çok güç hâle gelmesinin önüne geçme şansı doğmaktadır. Örneğin sınır dışı edileceği ülkede kötü muamele göreceği iddiasını taşıyan bir başvuru-
vurucu lehinde tedbir kararı verilmemesi veya alınan tedbir kararının taraf devletçe uygulanmaması sonucunda başvuru-
vurucunun uğrayacağı fiziksel ve manevi zararların giderilmesi güçleşecek

10 Şirin, T. (2013). *Türkiye’de Anayasa Şikâyeti*, İstanbul: On İki Levha Yay., s. 604-605.

11 *Paladi/Moldova* [BD], B. No: 39806/05, 10/3/2009, § 88.

ve başvurucunun uğradığı ihlal gereği tatmin edilmesi bu doğrultuda ancak tamamlayıcı ve ikincil bir rolü olan tazminata indirgenecektir¹².

Ancak sözünü ettiğimiz 2024 yılında gerçekleşen içtüzük değişikliğinde yapılan vurguların aksine AİHM, şimdiye kadar tedbir kararlarının alınmasında eski hâle getirmeyi, dolayısıyla kararın icrasını garantiye alma kriterini pek dikkate almış görünmemektedir. Mahkeme, İchtüzük'ün 39. maddesinde yer verilen geçici tedbir kararlarını çok istisnai biçimde ve büyük çoğunlukla başvurucunun yaşamı veya maddi varlığının ciddi tehlike altında olduğuna kanaat getirdiği yaşam hakkı veya işkence ve kötü muamele yasağı dosyalarında almıştır. AİHM'in geçici tedbir kararını belli haklarla sınırlı tutması, eski hâle getirmeye daha uygun olan mülkiyet hakkı gibi (örneğin ihlale konu mülkün yıkılmasını engellemek için) haklarda tedbirin uygulanmaması sonucunu doğurmuştur¹³.

Sonuç olarak AİHM uygulamasına da yansıdığı şekliyle tedbirin bireysel başvuru kararlarının icrasına etkisinin sınırlı kalması, en çok tedbir kararlarının kapsamının dar tutulmasının sonucudur. Oysaki bireysel başvuruda tedbir gibi geçici hukuki koruma araçlarının en temel amacı, eski bir AYM kararının karşı oylarında isabetle belirtildiği gibi yargısal başvuruya konu edilmiş ve *“tehlikede olan hakkı emniyet altına almak, verilecek hükümün neticelerini evvelden mahfuz tutarak icrasını sağlamaktır.”*¹⁴.

B. AYM'YE BİREYSEL BAŞVURUDA TEDBİRİN KAPSAMI VE KARARLARIN İCRASI BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

AYM önünde yapılan bireysel başvuru, bir temel hak veya

12 Keller, H. ve Marti, C. (2016). “Reconceptualizing Implementation: The Judicialization of the Execution of the European Court of Human Rights' Judgments”, *The European Journal of International Law*, C. 26., S. 4., s. 833-834.

13 a.g.e. s. 834.

14 AYM, E.1963/162, K.1964/19, 13/3/1964.

özgürlüğü ihlal ettiği iddia edilen kamusal işlemin yürürlüğünü durdurmamaktadır. Dolayısıyla ihlal iddiasının ağırlığı ya da AYM'nin benzer konuya ilişkin emsal kararlarının açıkça ihlal sonucuna işaret etmesi tek başına ihlalin durdurulması için yeterli değildir. Bu nedenle etkili bir hak arama yolu olduğu iddiasını taşıyan bireysel başvuru kapsamında AYM'ye, temel haklara müdahalenin telafisi imkânsız zararlara yol açmasını önlemek amacıyla tedbir kararı alma yetkisi verilmiştir. Bu doğrultuda, Anayasa'da yer almamakla birlikte, bireysel başvuru kapsamında 6216 sayılı Kanun'un 49. maddesinde esas incelemesi sırasında *"Bölümlerin temel hakların korunması için zorunlu gördükleri tedbirlere resen veya başvurusunun talebi üzerine karar verebileceği"* düzenlenmiştir. Düzenlemeden anlaşılabacağı üzere tedbirin ölçüsü temel hakların korunması için zorunlu olmasıdır. Bu geçici tedbirlerin bahsettiğimiz güvenceleme fonksiyonunun bir özelliğidir. Burada önemli olan bu zorunluluğun tespitinde kullanılan kriterlerdir. Bu konuda yön gösterici ve ayrıntılı düzenlemeler 6216 sayılı Kanun yerine AYM İçtüzüğü'nde düzenlenmiştir. İçtüzük'ün "Tedbir kararı" başlıklı 73. maddesinin 5/8/2025 tarihli ve 32997 sayılı RG'de yayımlanarak yürürlüğe giren değişiklikten önceki hâlinde gerekli tedbirlere başvurulabilmesi, Kanun'dan farklı olarak sınırlayıcı bir ön koşula bağlanmıştır. Bu koşul *"başvurucunun yaşamına ya da maddi veya manevi bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehlike bulunduğu anlaşılmıştır."* Söz konusu değişiklikle başvurusunun doğrudan yaşamını veya maddi ve manevi bütünlüğünü ilgilendirenler haricindeki temel haklara yönelik olarak da tedbir kararı alınabilmesinin önü açılmıştır¹⁵.

Bireysel başvuru uygulamasının başından itibaren geçerli olan düzenlemeye bağlı olarak AYM, tedbir kararlarını ancak

15 Değişiklik sonrası AYM İçtüzüğü'nün tedbir kararlarına ilişkin 73/1 madde hükmü şu şekli almıştır: *"Başvurucunun temel haklarına, özellikle yaşamına ya da maddi veya manevi varlığına yönelik ciddi bir tehlike bulunduğu anlaşılmıştır, Bölümlerce esas inceleme aşamasında gerekli tedbirlere resen veya başvurusunun talebi üzerine karar verilebilir."*

yaşam hakkına ve kişinin maddi veya manevi bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehlike ya da riskin varlığı hâlinde vermiştir. Buna ek olarak tehlike veya risk iddiasının belli bir ağırlıkta, kişisel ve güncel olması şartı da aranmıştır¹⁶. İlk bakışta belli bir temel hak veya özgürlükle sınırlı değilmiş gibi görünen bu koşullar, AYM'nin daraltıcı yorumlarıyla birleştiğinde, tedbir kararlarının yalnızca yaşam hakkı ve işkence ve kötü muamele yasağı kapsamında öldürülme veya kötü muameleye maruz kalma riski bulunan ülkeye sınır dışı edilme¹⁷; hükümlü veya tutuklular hakkında sağlık durumu veya hastalık dolaısıyla yaşam hakkı veya kötü muamele yasağına müdahale edilmesi¹⁸ ve yine başvuru sahiplerinin sınır dışı edilmeleri hâlinde aile birliğinin bozulması¹⁹ durumlarıyla sınırlı kalmasına yol açmıştır. Bu nedenle bireysel başvuru kapsamındaki haklar bakımından tedbir kararlarının yaygınlaşması genel olarak manevi bütünlük kavramının AYM tarafından geniş yorumlamasına bağlı kalmıştır²⁰.

Bu düzenleme ve uygulamalar neticesinde bireysel başvuru hakkının etkili şekilde kullanılmasının önemli araçlarından olan tedbir kararlarının kapsamı, 5/8/2025 tarihinde yürürlüğe giren değişikliğe kadar, Anayasa'nın 13. maddesine aykırı şekilde kanunla değil AYM İçtüzüğü ile sınırlandırılmıştır²¹. AYM daha önce idari yargıda yürütmeyi durdurma yetkisini 3091 sayılı Taşınmaz Mal Zilyetliğine Yapılan Tecavüzle-

16 Göztepe, E. (2017). s. 241-255.

17 Birçok örnek arasından bkz. *M.E. ve diğerleri*, B. No: 2020/18186, 24/1/2024, § 5; *Tahir Nurmetov*, B. No: 2020/22672, 12/3/2025, § 3; *Azıjon Hikmatov*, B. No: 2015/18582, 10/5/2017, § 5.

18 Örnek olarak bkz. *Hatice Şahnaz*, B. No: 2019/17440, 18/1/2022, § 21; *Kadir Altınışık*, B. No: 2021/18544, 15/11/2023, § 7.

19 Örnek olarak bkz. *Demet Hussen Najem*, B. No: 2019/438, 27/7/2022, §§ 3, 48-52.

20 Gayretli, Z. (2020). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Anayasa Mahkemesi (AYM) Tedbir Kararlarının Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s. 83-105.

21 Karan, U. (2018). s. 77.

rin Önlenmesi Hakkında Kanun kapsamındaki idari işlemler özelinde yasaklayan hükmü iptal ettiği kararda söz konusu düzenlemenin Anayasa'nın 125/5 madde hükmünde *"telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idari işlemin açıkça hukuksal aykırı olması"* şartına bağlanan yürütmenin durdurulması kurumundan beklenen yararı ortadan kaldıracığını belirtmiştir²². Bireysel başvuruda tedbirin standartlarını belirleyen bir anayasa hükmü yoktur. Ancak Anayasa'da düzenlenen adil yargılanma hakkı (mad. 36), bireysel başvuru hakkı (mad. 148) ve etkili başvuru hakkı (mad. 40) bireysel başvuruda tedbirin de benzer standartlara sahip olmasını gerektirmektedir. Bu pencereden bakıldığında bireysel başvuruda tedbire ilişkin içtüzük düzenlemesinin, kamusal işlemlerin denetlenmesinde işlev gören geçici hukuki koruma mekanizmalarına ilişkin AYM'nin kendi koyduğu ölçütlere de uygun olmadığı ortadaydı. Ayrıca yargılama usulüne ilişkin bir konu olan tedbirin Anayasa'nın 149. maddesi uyarınca AYM'nin çalışma esasları, bölüm ve komisyonların oluşumu ve iş bölümünü düzenleme ile sınırlı alana sahip içtüzükle düzenlenmesinin de anayasa-ya aykırılık sorunu içerdiği daha önce ortaya konulmuştu²³.

Kapsamın bu şekilde dar tutulması, AYM'ye bireysel başvuruda tedbir kurumunu, en azından yukarıda sözünü ettiğimiz içtüzük değişikliğine kadar, geçici tedbir bakımından zaten katı olan AİHM uygulamasının dahi gerisinde bırakmıştır. AİHM'in geçici tedbir kararlarında AYM'ye benzer şekilde ağırlığın başvuru sahiplerinin sınır dışı edilmesi ya da suçlu olarak başka ülkelere iade edilmelerine karşı yapılan başvurularda olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu tip kararlar AİHS'in 2. maddesinde düzenlenen yaşam hakkı ve 3. maddesinde düzenlenen işkence ya da insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele yasağı kapsamında kalmaktadır. Ancak yine de AİHM'in tedbir kararı verdiği hakların şu ana kadarki AYM uygulama-

22 Göztepe, E. (2017). s. 242.

23 Kanadoğlu, K. (2015). *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru*, İstanbul: On İki Levha Yay., s. 234.

masından daha geniş olduğu görülmektedir. AİHM uygulamasında adil yargılanma hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, özel hayat ve aile hayatına saygı hakkı çerçevesinde de geçici tedbirlere hükmedilebilmektedir²⁴. Buna karşın Türkiye uygulamasında olduğu gibi AİHM tarafından geçici tedbir kararlarının belli haklarla sınırlı tutulması eski hâle getirmeye (iadeye) uygun mülkiyet hakkı gibi haklarda ihlal kararlarını etkisizleştirmekte ve icrasını güçleştirmektedir. Bunun neticesinde geçici tedbirlerin temel hak ve özgürlük ihlallerinin tam olarak giderilmesindeki rolünün AİHM tarafından yeterince öne çıkarılmadığı yukarıda da aktardığımız üzere eleştiri konusudur²⁵.

Buna karşın Almanya ve İspanya gibi ulusal anayasal şikâyet mekanizmalarında geçici tedbirler günümüze dek Türkiye örneğine göre hak ve müdahale iddiaları yönünden çok daha kapsamlı şekilde uygulanmıştır. Almanya'da Federal Almanya Anayasa Mahkemesi (FAYM) Teşkilat Kanunu'nun 32. maddesinde düzenlenen geçici tedbir kurumu FAYM'ın anayasa şikâyeti dâhil bütün davalarında uygulanmaktadır. Ancak geçici tedbirlerin anayasa şikâyetinde istisnai olarak uygulanması gerektiği FAYM tarafından da vurgulanmaktadır²⁶. FAYM Teşkilat Kanunu'nun 32. maddesine göre "bir uyuşmazlıkta ağır zararların veya yakın bir tehlikenin/şiddetin engellenmesi yahut başka bir nedenle kamu yararının acilen sağlanması gerektiğinde" geçici tedbire başvurulabilir²⁷. Dolayısıyla bütün tedbir koşulları için ön şart durumun aciliyet arz etmesidir. Diğer şartların ise kümülatif biçimde ele alınması söz konusu değildir, bunlardan birinin bulunması yeterlidir. Koşulların varlığının tespiti durumunda FAYM

24 Açıkgoz Ünal, M. ve Güneş, M. (2024). "Bireysel Başvuruda Tedbir", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 41., S. 1., s. 320.

25 Bkz. yukarıda 11 ve 12 nolu dipnotlar.

26 Örnek olarak bkz. BVerfGE, 1 BvQ 1/24.

27 Sabuncu, Y. (1984). "Alman Anayasa Yargısında Geçici Tedbir Kararı", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 17., S. 2., s. 78; Göztepe, E. (2017). s. 151.

anayasa şikâyetinin başarı şansı²⁸, esas karar için gerekli sürenin yeterliliği ve geçici çözümün aciliyetini değerlendirerek tedbire karar vermektedir²⁹. Almanya örneğinde geçici tedbirlere ilişkin kriterler bu şekilde sıkı uygulanmakla birlikte anayasa şikâyetine konu edilebilen bütün hak ve özgürlükler ve bunlara yönelik müdahaleler bakımından tedbire hükmedilebildiği görülmektedir. Bu tedbirler arasında suçluların iadesinin önlenmesi³⁰, hapis cezalarının infazının durdurulması³¹, COVID-19 pandemisi nedeniyle toplantı ve gösteri yürüyüşünün yasaklanmasının kaldırılması³² ve hatta noterlik başvurusu reddedilen başvuru için bir kadronun boş bırakılmasının sağlanması³³ gibi çok farklı alanlardan örnekler vardır.

Almanya’da anayasa şikâyeti kapsamında bir kanunun doğrudan temel hakkı ihlal ettiği tespit edildiğinde ilgili kanunun iptal edilmesi mümkün olduğu gibi söz konusu kanunun yürürlüğünün bu inceleme kapsamında durdurulması da mümkündür³⁴. Böylelikle tedbir kararların uygulanma sahası sadece konu bakımından değil kararın muhatapları açısından da genişlemekte ve tedbir kararlarının objektif bağlayıcılığı (*erga omnes/objective bindingness*) mümkün kılınmaktadır.

AYM’ye bireysel başvuruda ise kanunun veya diğer bir düzenleyici işlemin bireysel başvuru incelemesi esnasında tedbire tabi olması hususu açık değildir. Tedbir kararlarının kamu

28 Burada FAYM çifte hipotez (*Doppelhypothese*) denilen kriter çerçevesinde geçici tedbir kararının verilmesi ve fakat anayasa şikâyetinin başarısız olması ihtimaline dayanan sakıncalarla, şikâyetin (asıl davanın) başarılı olmasına rağmen tedbir kararının verilmemesinden doğacak zarar arasında dengeleme yaparak karar vermektedir. Sabuncu, Y. (1984), s. 79; Ayrıca bkz. Almanya Federal Meclisi Araştırma Merkezi (Wissenschaftliche Dienste), “Prüfung von Beschwerdegründen im Eilverfahren nach § 32 BVerfGG”, <https://tinyurl.com/3j74zwxa>, (Erişim Tarihi: 10/5/2025)

29 Göztepe, E. (1998). *Anayasa Şikâyeti*, Ankara: AÜHF Yayınları, s. 92.

30 BVerfGE, 2 BvQ 49/24.

31 BVerfGE, 2 BvQ 101/21.

32 BVerfGE, 1 BvQ 37/20.

33 Kübler/Almanya, B. No: 32715/06, 13/1/2011.

34 Göztepe, E. (2017). s. 120.

makamlarına gereği için gönderilmesine ilişkin İktüzük'ün 73/3 madde hükmünün lafzına bakıldığında³⁵ yasama, yürütme ve yargı organları arasında bir ayırım yapılmadığı görülmektedir. Uygulamada tedbir kapsamının oldukça sınırlı tutulmasının etkisiyle kararlar genel olarak idari makamlara (çoğunlukla İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığına) gönderilmektedir. Buna karşılık mahkemelere ve yasama organı TBMM'ye de tedbir kararının gönderilmesinin önünde normatif bir engel görünmemektedir. Zira tedbiri düzenleyen 6216 sayılı Kanun'un 49/5 madde hükmünde "temel hakların korunması için zorunlu görülen tedbirler" ifadesi kullanılarak tedbirin kararı belli bir şekil veya muhatap ile sınırlandırılmamıştır. Ancak AYM'nin bugüne dek, 6216 sayılı Kanun taslağında yer almakla birlikte, komisyon görüşmelerinde temel hak ihlalinin doğrudan kanundan kaynaklandığının Bölümler tarafından tespiti akabinde ilgili hükmün iptali için Genel Kurula başvurma imkânının kaldırılmasının³⁶ da etkisiyle, bu türden kanunların bireysel başvuru aracılığıyla iptal edilmesini talep etmediği not edilmelidir. Dolayısıyla AYM'nin bireysel başvuru yetkisi çerçevesinde somut norm denetimi yoluna başvurmadağı bir durumda ilgili kanun hükümlerine tedbir uygulaması pek mümkün görünmemektedir³⁷. AYM uygulamada bu türden ihlal tespitlerini yaptığı pilot kararlar, TBMM'ye çağrı kararları yahut anayasaya aykırılığı söz konusu olan hükmü somut davaya uygulayan mahkemeyi itiraz yoluna başvurmaya (ihlal kararına istinaden yapılacak yeniden yargılama kapsamında) yönlendirdiği kararlarda da böyle bir yöneme başvurmamıştır.

35 Söz konusu düzenleme 5/8/2025 tarihli ve 32977 sayılı AYM İktüzüğü değişikliği sonrası şu şekildedir: "Tedbir kararı, Bölüm Başkanları tarafından uygun görülen hâllerde elektronik yöntemlerle toplantı yapılarak da verilebilir. Bölüm, tedbire karar vermesi hâlinde gereğinin ifası için bunu ilgili kişi ve kurumlara bildirir."

36 TBMM Kanun ve Karar Bilgi Sistemi, "6216 Sayılı Kanun'a İlişkin Anayasa Komisyonu ve Alt Komisyon Raporu". <https://tinyurl.com/mryx396u>, (Erişim tarihi: 13/6/2025)

37 Karan, U. (2018). s. 75.

İspanya’da ise esas incelemesi sırasında ilgili birim *amparo* başvurusunda incelenen işlem veya kararın yürürlükte kalması, başvurunun amacını ortadan kaldıracak ağırlıkta bir zarara sebep olacaksa İspanya Anayasa Mahkemesi tarafından geçici tedbirlere karar verilmektedir. İlgili işlem veya kararları kısmen veya tamamen durduran geçici tedbirler, Türkiye’de AYM İçtüzüğü’nün 73. maddesindeki değişiklik öncesindeki bireysel başvuru uygulamasının aksine, sadece belli hak ve bunlara yönelik spesifik müdahalelerle sınırlı değildir. Tedbir kararının anayasada korunan menfaatlere ya da üçüncü kişilerin hak ve özgürlüklerine ağır biçimde müdahale etmemesi yeterlidir. Ayrıca *amparo* başvurusunun niteliğine uygun başka hukuk alanlarında geçici hukuki koruma araçlarının (ihtiyati tedbir vs.) İspanya Anayasa Mahkemesi tarafından uygulanması mümkündür³⁸.

Sonuç olarak karşılaştırmalı örnekler ve geçici tedbir kurumunun temel hak ve özgürlüklerin ve kararlarının icrasındaki rolü perspektifinden bakıldığında AYM’ye bireysel başvuruda tedbirin kapsamının, AYM İçtüzüğü’nün 8/9/2025 tarihinde yürürlüğe giren yeni hâlinde öngörüldüğü şekilde, bireysel başvuru kapsamındaki bütün haklara genişletilmesi gerektiği açıktır. Bu konuda uygulamanın nasıl seyredeceğini zaman gösterecektir. Tedbir kapsamının bu şekilde genişletilmesinde, tedbire konu şikâyetin incelenmesi neticesinde verilecek kararın icrasının ciddi şekilde tehlikeye düşmesi veya kararın icrasının imkânsız hâle gelmesi gibi kriterler uygulanabilir. Bu konuda AİHM İçtüzüğü’nde 23 Şubat 2024 tarihinde yapılan değişikliklere³⁹ paralel biçimde tedbiri salt hak odaklı bir araç olarak görmekten ziyade potansiyel ihlal kararlarının

38 İnceoğlu, S. (2017). *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru-Türkiye ve Latin Modelleri*, İstanbul: On İki Levha Yay., s. 258.

39 Bu düzenlemelerle yukarıda ilgili kısımda aktarıldığı üzere geçici tedbirlerin niteliği gereği “giderilmesi, eski hâle getirilmesi veya yeterli düzeyde tazmin edilmeye uygun olmaması sebebiyle bir hakka yönelik telafisi mümkün olmayan zararın meydana gelme riskinin bulunduğu durumlarda” alınması gerektiği kriteri AİHM içtihatlarından normatif alana taşınmıştır.

icrasındaki işlevine odaklanması bireysel başvuru hakkının amacına daha uygun olacaktır. Böylelikle somut başvuruda kararın etkisinin artırılmasının yanında, objektif olarak benzer nitelikteki ihlallerin önlenmesi ve mahkemenin iş yükünün azaltılması sonuçları elde edilebilecektir.

C. TEDBİR KARARLARININ İCRASI VE AYM'NİN YARGISAL DENETİMİ

Nitelik olarak geçici süreyle hukuki etki doğuran ve uyumsuzluğun esasını çözmeyen bireysel başvurudaki tedbir kararı, verildiği anda sadece şekli anlamda kesin hüküm arz eder. Dolayısıyla tedbir kararları, taraflar ve geniş anlamda ilgililer bakımından maddi anlamda kesin hüküm niteliğinde değildir. Buna rağmen AYM'nin tedbir kararları da yukarıda uluslararası hukuk bağlamında geçici tedbirlerin gelişiminde sözünü ettiğimiz üzere öncelikle hukuk devleti ilkesi (Ay. mad. 2), etkili başvuru hakkı (Ay. mad. 40) ve adil yargılanma hakkının (Ay. mad. 36) gereği olarak bağlayıcıdır. Bu bağlayıcılığa normatif dayanak olarak, elbette AYM kararlarına özgü şekilde bağlayıcılığı düzenleyen Anayasa'nın 153. maddesi de gösterilebilir⁴⁰.

Bağlayıcı olmalarına rağmen tedbir kararları kendiliğinden icra edilebilir (*self-executing*) nitelikte değildir. Tedbir kararlarının icra edilebilmesi için ihlal kararına konu olabilecek müdahaleyi gerçekleştiren kamusal makamlar tarafından ayrı bir işlem tesis edilmesi gerekir⁴¹. Bu doğrultuda ilgili işlem ya da kararın durdurulması ya da değiştirilmesi söz konusu olabilir. Bu çerçevede tedbirin, esas kararın yerine geçecek şekilde verilmemesi, esas davanın sonucuna ilişkin kanaatleri yansıtmaması gerekir⁴². Bu konuda ayrıca tedbir kararı dışında başvuruculara başka hukuki koruma sağlamanın mümkün

40 Göztepe, E. (2017). s. 276.

41 a.g.e. s. 276.

42 Şirin, T. (2013). s. 612.

olmaması ve esas kararın gecikme ihtimalini⁴³ de göz önünde bulundurmak gerekir⁴⁴.

İcraya konu olması bakımından tedbir kararının içeriğine ve özellikle hüküm fıkrasına bakılmalıdır. AYM mutlak olarak “tedbire ilişkin (veya hakkında) ara karar” başlığı altında çok kısaca başvuru konusunu ve tedbire ilişkin mevzuatı özetledikten sonra neden tedbire ihtiyaç duyulduğunu açıklayan bir karar vermektedir⁴⁵. Ardından örnek olarak “*başvurucunun iddiaları ve dosyaya gelen belgeler birlikte değerlendirildiğinde, (...) tedbir talebinin kabulüne, (...) işlemin geçici olarak durdurulmasına*” şeklinde hüküm kurulmaktadır. Daha sonra karar AYM İçtüzüğü’nün 73. maddesinin üçüncü fıkrasının son cümlesi uyarınca incelenen tedbire konu müdahaleyi durdurmaya yetkili kamusal makama gönderilmektedir. Buna istinaden ilgili kurumların tedbir kararının aciliyetini de gözeterek kararı derhâl uygulamaları gereklidir. Bölümler tarafından tedbir kararı verildiğinde (tedbire ilişkin) gerekçeli kararın yazılması beklenmeden Kayıtlı Elektronik Posta (KEP) sistemi ile durum tedbiri uygulayacak makama bildirmektedir. Daha sonra gerekçeli karar yasal usullere göre ayrıca tebliğ edilmektedir⁴⁶.

Kanun’da ve İçtüzük’te tedbir kararının geçerlilik süresi-

43 FAYM’ın bu yöndeki içtihadı gereği *esasa ilişkin karar çok geç gelecekte ve talep sahibine de başka hukuki yollardan koruma sağlanamayacaksa, esas hakkındaki nihai kararın önceden verilmesi yasağından söz edilemez*. Göztepe, E. (1998). s. 92.

44 FAYM’ın bu yönde verdiği somut bir karar için bkz. BVerfGE, 1 BvR 702/03.

45 Tedbir kararları, diğer bölüm kararlarının aksine, AYM’nin resmî internet sitesinde veya Resmî Gazete’de yayımlanmamaktadır. Makalede kullanılan tedbir karar şablonuna ilişkin bu bilgiler büyük oranda yazarın AYM Kararlar Müdürlüğü yaptığı dönemde erişim sağladığı UYAP sistemi üzerinden tedbir kararlarının taranması sonucu elde edilmiştir. Ayrıca daha önce tedbir kararına konu olmuş başvurulara ilişkin esas kararlarda da tedbir kararının alınması süreci özet olarak yer alabilmektedir. Örnek olarak bkz. Z.M. ve I.M., B. No: 2015/2037, 6/1/2016, § 3.

46 Bu işlemlerin yapılmasında özel olarak görevli büro Bireysel Başvuru Müdürlüğüne bağlı Tedbir Bürosudur. Anayasa Mahkemesi Hizmet Birimlerinin Görevleri, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’in 64. maddesi uyarınca Tedbir Bürosu ara kararların (tedbir kararlarının) gereğinin yerine getirilmesi için gerekli işlemleri yapmakla görevlidir.

ne ilişkin düzenlemeler tedbirin icra edilmesi gereken en son tarihi değil, derhal icra edilmesi şart olan tedbirin yürürlükte kalma süresini göstermektedir. Kanun'da ve İçtüzük'te *"tedbir kararı verilen başvurunun esası hakkındaki kararın en geç altı ay içinde verilmesi gerektiği"* belirtilmiştir. Kanun'da sadece 6 aylık süre içinde yeni bir karar alınmadığında tedbirin kendiliğinden kalkacağı düzenlenmişken, İçtüzük'te başvurunun hakkının ihlal edilmediğine ya da başvurunun düşmesine karar verildiği durumlarda" tedbirin kalkacağı belirtilmiştir. Ancak pratikte AYM verdiği ilk tedbir kararı üzerinden 6 aylık süre geçse de esas hakkındaki karar verene kadar aynı başvuruya ilişkin yeni bir tedbir kararı alma yoluna başvurmamaktadır⁴⁷. Buna rağmen ilgili kamu makamlarının kanun hükmünün lafzına uygun biçimde 6 aylık sürenin sonunda AYM tarafından tedbirin uzatıldığına ilişkin yeni bir karar kendilerine tebliğ edilmediği hâlde tedbir kalkmış gibi hareket ettiğine rastlanmamış, buna dair şikâyet içeren yeni bir bireysel başvuru da tespit edilememiştir. Bu durum AYM ile ilgili kurumlar arasında *"örtülü"* bir uzlaşma olarak da nitelendirilmektedir⁴⁸. Öte yandan AYM, tedbirin geçerliliği için yasal bir süre tayininden doğacak sakıncaları bertaraf etmek için *"Mahkemece yeniden bir karar verilinceye kadar ilgili işlemin geçici olarak durdurulmasına veya uygulanmamasına"* şeklinde formüllere başvurmaktadır⁴⁹.

İçinde tedbire hükmedilen başvurunun ihlal kararı ile sonuçlanması durumunda ise AYM'nin verdiği geçici tedbir kararı konusuz kalmaktadır. Zira bu sefer ihlal kararına bağlı olarak yetkili makama ihlalin niteliği ve kaynağına göre *"... ilgili yargılama"*⁵⁰ sonuçlanıncaya kadar başvurunun sınır

47 Göztepe, E. (2017). s. 271.

48 Açıkgöz Ünal, M. ve Güneş, M. (2024). s. 330.

49 Örnek olarak bkz. *Rıda Boudraa*, B. No: 2013/9673, 21/1/2015, § 4.

50 Burada başvurunun karara bağlandığı tarihte devam eden yargılama kastedilmektedir.

dışı edilmemesine,”⁵¹ “yeniden yargılama sonuçlanıncaya kadar başvurucunun sınır dışı edilmemesine,”⁵² veya “...kamu makamları tarafından başvuru haklarında yeniden bir değerlendirme yapıncaya kadar başvuru haklarında sınır dışı edilmemesine”⁵³ gibi giderimlere hükmedilmektedir. İhlalin ve sonuçlarının kaldırılmasına yönelik bu talimatlar insan hakları literatüründe bireysel tedbir (*individual measure*) olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla bu tedbirlerin uygulanıp uygulanması karar sonrasındaki icra sürecini ilgilendirmektedir.

Karar öncesinde alınan geçici nitelikteki tedbir kararlarının icrasının yargısal ve idari denetimi ise kararların icrasını etkileyen yukarıda anılan faktörlerin dışında ele alınması gereken bir konudur. Kanun ve İçtüzük’te tedbir kararlarının icrasının denetlenmesine ilişkin bir hüküm yoktur. Yukarıda sözünü ettiğimiz İçtüzük’ün tedbir kararlarının gereği için ilgili kamusal makamlara gönderilmesi (mad. 73/3-son cümle) hükmü kararın icrası için dayanak teşkil etmekle birlikte icra usulü ve sürecin denetimine ilişkin bir ayrıntı içermemektedir. Bununla birlikte tedbir kararlarının icrası da bireysel başvuru ihlal kararları gibi AYM Genel Kurulunun 19/2/2020 tarihindeki kararıyla kurulan Kararlar Müdürlüğü tarafından izlenmektedir. Anayasa Mahkemesi Hizmet Birimlerinin Görevleri, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’in Ek 2. maddesi uyarınca Kararlar Müdürlüğü, Bireysel Başvuruları Takip Bürosu eliyle ihlal kararlarına istinaden ihlalin ve sonuçlarının kaldırılmasına ilişkin yeniden yargılama gibi işlemlerin takibi ile birlikte tedbir kararlarının icra edilip edilmediğine ilişkin olarak da takip yapmakla yükümlüdür. Bu doğrultuda ilgili kamusal makamlarla yapılan yazışmalar neticesinde elde edilen sonuçlar rapor hâlinde Genel Sekreterlik aracılığıyla AYM Genel Kuruluna bildirilmektedir. Raporlar

51 Hooman Hossempour [GK], B. No: 2021/47168, 29/9/2022; T.B., B. No: 2020/2000, 31/1/2023.

52 Azıjon Hikmatov, B. No: 2015/18582, 10/5/2017; Yusuf Ahmed Abdelazim Elsayad, B. No: 2016/5604, 24/5/2018.

53 G.I. ve diğerleri, B. No: 2017/5849, 24/3/2021.

kamuoyuna açılmadığından tedbir kararlarına uyulmamasına ilişkin idari bir tespite bu çalışmada yer verilememektedir.

Tedbir kararlarının icrasının Mahkemenin kendi bünyesinde idari olarak izlenmesi dışında nadiren de olsa bireysel başvuru incelemeleri kapsamında yargısal denetime konu olduğu görülmüştür. Örneğin kanser hastası olan başvuru için hayati değer taşıdığı ilgili hastane tarafından rapor edilen ilacın yurt dışından ithali için Türk Eczacılar Birliğine yapılması gereken ödemenin Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından yapılmaması ve akabinde açılan davada derece mahkemesi ve bölge adliye mahkemesince ihtiyati tedbir talebinin reddedilmesi üzerine AYM'ye tedbir talepli bireysel başvuru yapılmıştır. Bunun üzerine AYM ilk etapta tedbir talebini söz konusu ilacın başvuruğunun hastalığının tedavisinde önemli ve acil olduğu, aynı zamanda başvuruğunun tedavisine derhâl başlanması gerektiğinden hareket ederek kabul etmiştir. Karar *“Başvurucunun tedavisine yönelik (...) adli ilaç bedelinin tedavi süresi boyunca ödenmesinin derhâl sağlanmasına”* ibaresi kullanılarak gereği için Sosyal Güvenlik Kurumu'na (SGK) ve ilgili Sağlık Sosyal Güvenlik Merkezine (SSGM) gönderilmiştir⁵⁴. Daha sonra bu tedbir kararı akabinde ilgili SSGM, *“temin edilen ilaca ait fatura aslı beraberinde kullanılan ilaca ait boş ilaç kutularının ibraz edilmesi hâlinde mahkeme kararı gereğince fatura bedelinin geri ödenebileceğini”* ileri sürerek başvuruğunun talebini karşılamamıştır⁵⁵. Bunun üzerine AYM'ye ilaç bedelinin herhangi bir şarta bağlanmaksızın SGK tarafından karşılanması gerektiği iddiasıyla yeniden bireysel başvuruda bulunulmuş ve tedbir talebi tekrarlanmıştır. AYM ise bunun üzerine yine işin esasına geçmeden ikinci kez başvuruğunun tedbir talebini kabul etmiştir. Bu ara kararda tek kür maliyeti oldukça yüksek olan (yaklaşık 300.000 TL) ilacın önce başvuru tarafından temin edilip sonrasında fatura ve boş kutu ile birlikte kuruma başvurulması şartıyla ödeme yapılacağının belirtil-

54 Kaan Antom Gerede, B. No: 2020/22945, 22/2/2022, § 12.

55 Kaan Antom Gerede, § 14.

mesinin AYM'nin önceki tedbir kararıyla çelişeceği belirtile-
rek talep kabul edilmiştir. Bu kararda tedbir kararlarının bağ-
layıcılığı ve icrasına yönelik ilkesel bir gerekçeye (paragrafa)
yer verilmemiştir. Karara ilişkin ilgili kuruma yazılan resmî
yazıda AYM, önceki tedbir kararının yerine getirilerek ilaç be-
delinin derhâl ödenmesi ve AYM'ye kararın icrasına dair bilgi
verilmesini talep etmiştir⁵⁶. Daha sonra ilaç SGK tarafından
ödeme kapsamına alınmıştır. Bu nedenle yetkili iş mahkeme-
sinde derdest olan davada da davanın konusuz kalması dola-
yısıyla karar verilmesine yer olmadığı kararı verilmiştir. AYM
önündeki bireysel başvuruya ilişkin esas incelemesinde ise
bu gelişmeler göz önüne alınarak başvurunun incelenmesine
devam etmeyi gerekli kılan bir nedenin bulunmaması dolayı-
sıyla düşme kararı verilmiştir⁵⁷. Dolayısıyla bu kararda AYM
kararlarının, özelde de tedbir kararlarının bağlayıcılığı ve ic-
rasına dair ilkelere yer verilmemiş, tedbir kararlarına uyulma-
masının sonuçlarına ilişkin bir inceleme yapılmamıştır.

AYM'nin tedbir kararlarına uyulmaması şikâyetini esas yö-
nünden incelediği bir başvuruda ihlal sonucuna vardığı bir
dosyaya henüz rastlanmamıştır. Bu duruma yukarıda tedbir
kararlarının süresinin esas incelemesinden önce bitmesine
rağmen ilgili mercilerin kararı uygulamaya devam etmesi ve
AYM tarafından yeni bir karar alma ihtiyacının doğmaması-
nın etki ettiği söylenebilir. Ancak kararın icra edilmediği bir
durum tespit edilirse AYM'nin başvuruyu konu bakımın-
dan yetkisinde görüp ihlal sonucuna ulaşması mümkündür.
AİHM bu çerçevede tedbir kararlarının davanın sürdürülme-
sine yönelik olduğu ve dolayısıyla davanın esasına etki etti-

56 Bu bilgiler aynı başvuruçunun (Kaan Antonı Gerede) AYM'nin verdiği
tedbir kararına uyulmamasına ilişkin 2020/23206 sayılı bireysel
başvurusunda alınan ikinci tedbir kararından alınmıştır. 2020/23206 sayılı
bireysel başvuru önceki iki dipnotta atfı yapılan 2020/22945 sayılı başvuru
ile birleştirilerek incelenmiştir, ancak bu kararda sözü edilen ikinci tedbir
kararına ilişkin yukarıda yer verdiğimiz tespitlere yer verilmemiştir.
Bu tespitlere 2020/23206 sayılı başvuruya ilişkin UYAP sorgusundan
erişilmiştir.

57 *Kaan Antonı Gerede*, § 20.

ğini, dolayısıyla medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyumsuzluklarda ulusal yargı makamlarının verdiği geçici tedbir kararlarına devlet organlarının uymamasının belli durumlarda Sözleşme'nin 6/1. maddesi hükmü uyarınca mahkemeye erişim hakkını ihlal edebileceğine hükmetmiştir⁵⁸. AYM de bu türden şikâyetleri bireysel başvuru hakkı kapsamında incelemektedir. Bu konuda örnek bir başvuruda AYM'nin daha önce bir tedbir kararı bulunmasına rağmen başvurucuya geri dönüş belgesi zorla imzalatırılarak sınır dışı edilmesi şikâyeti incelenmiş fakat başvuru süre yönünden reddedilmiştir. Dolayısıyla başvuruda tedbir kararlarının bağlayıcılığı ve icrasına ilişkin ilkelerin ve sonuçların saptanması mümkün olmamıştır⁵⁹.

Bu tip şikâyetlerin esas incelemesinde AİHM, *Mamatkulov ve Askarov*⁶⁰ kararı ile birlikte geçici tedbirlerin taraf devletleri bağladığını açıkça ortaya koymuş ve bunlara uyulmamasının Sözleşme'nin 34. maddesiyle korunan bireysel başvuru hakkını ihlal edeceğine hükmetmiştir. Ayrıca *Olaechea Cahuas* kararında geçici tedbirin icrası yükümlülüğünün (somut olayda kötü muamele) riskin gerçekleşmiş olması şartına bağlanamayacağı belirtilmiştir⁶¹. *Paladi/Moldova* kararında ise devletin tedbir kararına uyma yükümlülüğünün zararın (somut örnekte acil bir tıbbi durumun) ortaya çıkmaması nedeniyle sona ermediği söylenmiştir. Bu karar kapsamında ayrıca geçici tedbir kararlarının hızlıca yerine getirilmeleri gereksinimi ve bunun için gerekli altyapının kurulmasının önemi vurgulanmıştır⁶². Bu nitelikteki kararların AYM'nin tedbir kararlarının icrasını yeni bir bireysel başvuruda esastan denetleyeceği başvurularda emsal alınması söz konusu olabilecektir.

58 Kübler/*Almanya*, B. No: 32715/06, 13/1/2011.

59 *Poorya Parva*, B. No: 2018/27830, 23/10/2024, §§ 20-22.

60 *Mamatkulov ve Askarov/Türkiye*, B. No: 46827/99, 46951/99, 4/2/2005.

61 Harris, D. J. ve O'Boyle, M. vd. (2013). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, Ankara: Şen Matbaa, s. 869.

62 *Paladi/Moldova*, §§ 45-50, 97.

II. AYM'NİN KARAR SONRASINDA KARARIN İCRA-SININ DENETLENMESİNDEKİ ROLÜ

Girişte ifade edildiği üzere AYM'nin bireysel başvuru kararlarının muhatap kamusal makamlarca icra edilmesine yönelik olan 6216 sayılı Kanun ve AYM İçtüzüğü'nde yer alan normatif düzenlemeler (6216 s. Kanun, mad. 50; AYM İçtüzüğü, mad. 79), kararların icra edilip edilmediğinin denetlenmesine dair açık bir hüküm içermemektedir. Söz konusu düzenlemeler AYM'ye tespit edilen temel hak ve özgürlük ihlallerinin sona erdirilmesi için gerekli bireysel ve genel tedbirlere hükmetme yetkisi vermektedir⁶³. Bununla birlikte AYM, bireysel başvuru uygulamasında bazı kararların icrasında karşılaşılan sorunların yeniden bir bireysel başvuru yoluyla önüne taşınması sonucunda kararın icra edilip edilmediğini denetlemek durumunda kalmıştır⁶⁴.

AYM kararının icra edilmemesi veya AYM kararında tespit edilen ihlallerin giderilmediğine ilişkin şikâyetlerin incelenmesi biçimindeki bu yargısal nitelikli denetimin doğrudan kararın icrasını sağlamaya yönelik olup olmadığı bize göre tartışmalıdır. Aşağıda ayrıntılı inceleneceği üzere Almanya, İspanya ve bazı Balkan devletlerinde anayasa mahkemelerinin ve AİHM'in doğrudan kararın icrasına yönelik kararlar alabildiği görülmektedir. Bu bakımdan aşağıda bireysel başvuru kararlarının icrasının yargısal denetimi “doğrudan kararın icrasına yönelik” ve “yeni bir bireysel başvuru yoluyla” şeklinde ikiye ayrılarak incelenmekte, bu şekilde Türkiye'deki mevcut sistemin gereksinimlerinin ortaya konulması arzu edilmektedir.

Anayasa Mahkemesi kararlarının icrasının denetlenmesi-

63 Bu tedbirlerin nitelikleri için bkz. 1 numaralı dipnot.

64 Örnek kararlar için bkz. *Şahin Alpay* (2) [GK], B. No: 2018/3007, 15/3/2018; *Kadri Enis Berberoğlu* (3) [GK], B. No: 2020/32949, 21/1/2021; *Sedat Haspolat* (2), B. No: 2020/22495, 15/6/2021; *Tahir Gökatalay* (4), B. No: 2018/24477, 24/3/2021; *Delil İldan* (2), B. No: 2020/6636, 16/11/2023, *Şerafettin Can Atalay* (3) [GK], B. No: 2023/99744, 21/12/2023.

nin ikinci kolu ise idari denetim, daha doğru bir ifadeyle kararların icrasının izlenmesi veya kurumsal takibidir. Bu denetimin bizatihi mahkemeler tarafından icra edilmesi gerekli değildir. Başka devlet organlarının, özellikle yürütme organının, aşağıda idari denetim başlığı altında yer verilecek ülke örneklerinde olduğu gibi anayasa mahkemelerinin kararlarının icra edilip edilmemesinde sorumluluk üstlendiği görülebilmektedir.

A. YARGISAL DENETİM

1. Doğrudan Kararın İcrasına Yönelik Denetim

6216 sayılı Kanun'un 49. ve 50. maddeleri esas inceleme- si neticesinde ihlal tespit edildiğinde ihlalin ve sonuçlarının kaldırılması konusunda bir karar verilmesini öngörmektedir. Buna bağlı olarak AYM bireysel başvuru uygulamasının baş- şından itibaren ihlal tespitine ek olarak yeniden yargılama, yeniden soruşturma ve tazminat gibi bireysel tedbirler açık- lamış ve bu tedbirlerin yerine getirilmesi için kararlar ilgili makamlara gönderilmiştir. Buna karşılık, AİHS'in 46. madde- sinin öngördüğü gibi kararların icrasından ilk elden sorumlu Mahkeme içinde veya dışında (Bakanlar Komitesi benzeri) bir birime yetki verilmemiştir. Yine AİHM'den farklı olarak AYM'ye, kararın icrasında yaşanan sorunların kararın yorum- lanmasındaki güçlükten kaynaklanması hâlinde başvurulma- sı (AİHS mad. 46/3) ve Bakanlar Komitesinin talebi üzerine kararın icra edilmediğinin tespit edilmesi (AİHS mad. 46/4-5, *infringement procedure*-ihlal prosedürü) gibi yetkiler tanınma- mıştır. Bunun yerine yargısal açıdan kararların icrasının de- netlenmesi, AYM uygulamasında ancak bir ihlal kararının hiç ya da gereği gibi uygulanmadığı ya da ihlal kararı sonrasında söz konusu temel hak veya özgürlük ihlalinin kaldırılmadığı- na yönelik şikâyetler yeni bir bireysel başvuruya konu edilirse söz konusu olmaktadır.

Esasen 6216 sayılı Kanun'a ilişkin taslak teklifinin görüş- melerinde doğrudan kararın icrasını sağlamaya yönelik bir

yetki alt komisyon önerisiyle getirilmişti. Teklifin ilk hâlinde ihlal tespitiyle birlikte ilgili mahkeme kararı veya idari işlemin iptal edilmesi önerilmiş, ancak AYM ile diğer mahkemeler arasında hiyerarşik bir düzen yaratacağı, AYM'nin süper temyiz merciine dönüşeceği gibi endişelerle bundan vazgeçilmişti⁶⁵. Bunun yerine mahkeme kararları bakımından "(...) Mahkemeler, Anayasa Mahkemesinin ihlâl kararında açıkladığı görüşe uygun karar vermediği takdirde başvuru yeniden Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunabilir. Bu durumda Anayasa Mahkemesi doğrudan, ihlâlî ve sonuçlarını ortadan kaldıracak kararı verebilir..." şeklindeki öneri alt komisyonda benimsenmiş, daha sonra esas komisyon tarafından da kabul edilerek TBMM Genel Kurulundaki görüşmelere bu hâliyle sevk edilmiştir. Genel Kurulda bu şekliyle görüşülen düzenlemede, AİHS'in 46. maddesinde öngörülen ihlal prosedüründen farklı olarak sadece kararın icra edilmediğinin tespiti değil, kararın icrasının bizzat AYM tarafından gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Ancak bu düzenleme TBMM Genel Kurulunda verilen önerge ile kaldırılmış, 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesi bugün de geçerli olan ve AYM'ye karar akabinde icraya ilişkin özel bir yetki vermeyen hâliyle kanunlaşmıştır⁶⁶.

65 TBMM Kanun ve Karar Bilgi Sistemi, "6216 Sayılı Kanun'a İlişkin Anayasa Komisyonu ve Alt Komisyon Raporu", <https://tinyurl.com/mryx396u>, (Erişim tarihi: 13/6/2025)

66 TBMM Kanun ve Karar Bilgi Sistemi, "6216 Sayılı Kanun'a İlişkin Genel Kurul Tutanağı", 22/3/2011, <https://tinyurl.com/bdhp5x59>, (Erişim Tarihi: 11/5/2025). 6216 sayılı Kanun'un 50. Maddesinin kararların icrasını ilgilendiren kısmı bugün itibarıyla şu şekildedir:

MADDE 50-(1) Esas inceleme sonunda, başvuru hakkının ihlal edildiğine ya da edilmediğine karar verilir. İhlal kararı verilmesi hâlinde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilir. Ancak yerindelik denetimi yapılamaz, idari eylem ve işlem niteliğinde karar verilemez.

(2) Tespit edilen ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir. Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvuru lehine tazminata hükmedilebilir veya genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir. Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkeme, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar verir.

(3) Bölümlerin esas hakkındaki kararları gerekçeleriyle birlikte ilgililere ve Adalet Bakanlığına tebliğ edilir ve Mahkemenin internet sayfasında yayımlanır. Bu

TBMM Anayasa Komisyonu bünyesindeki alt komisyonun bu önerisi kararın icra edilmesine ilişkin ayrı bir karar alınmasından ziyade kararın bizzat AYM tarafından icra edilmesini öngördüğünden kuvvetler ayrılığı ve genel olarak yargı yetkisi bakımından sorunlu olarak nitelenebilir⁶⁷. Buna karşılık anayasa mahkemelerinin kendi kararlarının icra edilmesine yönelik yargısal yetkilerle donatılması mümkündür. Buna ilk örnek olarak Almanya'daki esas karardan bağımsız, doğrudan kararın icrasına yönelik karar verme usulü gösterilebilir. FAYM Teşkilat Kanunu'nun 35. maddesindeki "*FAYM'ın kararında kararı kimin, hangi araçlarla ve ne şekilde uygulayacağını gösterebileceği*" düzenlemesi gereğince FAYM'a anayasa şikâyeti dâhil kararların icrasını temin için başvurulabilmektedir. İcra emri (*Vollstreckungsanordnung*) olarak adlandırılacak bu başvuru yolu⁶⁸ aracılığıyla esas kararın genişletilmesi veya değiştirilmesi mümkün değildir, yalnızca ilgili kararın esasına (somut olayın özelliğine göre hüküm ve/veya gerekçe fıkrasında belirtilenlerle sınırlı olarak) uyulup uyulmadığına bakılarak kararın icrası sağlanmaktadır. İcra emrinin uygulanmasında kuvvetler ayrılığı ilkesinin zedelenmemesine özen gösterilmelidir. Mesela kararın icrası yeni bir yasal düzenleme gerektirdiğinde, yasama organı bu yönde bir düzenleme yaptıysa artık bunun icra emri usulü kapsamında incelenmesi uygun değildir. Böyle bir konuya ilişkin ancak yasama organının hiç düzenleme yapmaması ya da yapılan düzenlemelerin

kararlardan hangilerinin Resmî Gazetede yayımlanacağına ilişkin hususlar İçtüzükte gösterilir.
(...)

- 67 Göztepe'ye göre bu yetki yasalasaydı AYM'nin süper temyiz mahkemesine dönüşmesi kaçınılmaz olurdu. Göztepe, E. (2011). "Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikayeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi", *TBB Dergisi*, C. 95., s. 34.
- 68 Söz konusu icra emri (*Vollstreckungsanordnung*) kavramı hüküm fıkrasında karar sonucu ile birlikte kararın icrası için yapılması gerekenlerin (örneğin yargılamanın yenilenmesi, tazminat gibi) resen gösterilmesi için de kullanılmaktadır. Burada biz bu kavrama anayasa şikâyetine dair esas karar sonrasında kararın icra edilmediği iddiası ile tarafların başlattığı özel usulü nitelemek üzere yer veriyoruz.

kararın öngördüğü standartlardan önemli ölçüde uzak olması (yeni düzenlemenin iptal edilen düzenleme ile neredeyse aynı olması gibi) hâllerinde icra emri başvurusu yapılabilir. FAYM'ın bu karar usulünün uygulanmasında kanunda ayrıntılı düzenlemelere yer verilmediğinden geniş takdir hakkı vardır. Buna uygun olarak FAYM duruşma yapmadan, dosya üzerinden karar vermektedir⁶⁹.

Bunun dışında İspanya Anayasa Mahkemesi'nin (İSAM) *amparo* ve diğer kararların doğrudan icrasını sağlamaya yönelik güçlü yargısal araçlara sahip olduğu görülmektedir. İSAM, ilk olarak 2/1979 sayılı İspanya Anayasa Mahkemesi-ne İlişkin Organik Yasa'nın 92. maddesine göre kararın icrası sürecinde gerçekleştirilen ve kendi kararına aykırı işlem veya kararları, başsavcı ve Anayasa Mahkemesi kararına aykırı işlemi gerçekleştiren mercii dinledikten sonra iptal etme yetkisine sahiptir. Bu doğrultuda Mahkeme kararın etkili icrası bakımından kamusal makamlar ve idarelerden iş birliği veya yardım talep edebilir. İlgili makamlar açısından İSAM kararları öncelikli ve ivedi işlerden sayılmaktadır⁷⁰.

Buna ek olarak taraflar İSAM kararının icra edilmediği iddiasıyla İSAM'a başvuruda bulunabilir. Başvuruyla birlikte kararının etkili şekilde uygulanmasını sağlayacak ek tedbirlerin alınması da istenebilir. Bu başvuru yolu bağımsız bir dava değildir, bu yolla önceki kararın uygulanmasını sağlama amacını taşıyan (Almanya'daki icra emri kararına benzer) bir tür tedbir kararı alınmaktadır⁷¹. İnceleme sırasında kararın icra edilmediğine ilişkin bir şüphe oluştuysa, İSAM resen veya tarafların talebi üzerine ilgili kurum veya kişilerden, belirli bir süre içinde, kararın icrasına ilişkin bilgi isteyebilir. Bu süre-

69 Bu usulün ayrıntılarının gösterdiğimiz şekilde aktarıldığı karar için bkz. BVerfGE, 2 BvR 1651/15, 2BvR 2006/15.

70 İspanya Anayasa Mahkemesi, "Organic Law 2/1979 on the Constitutional Court, of 3 October 1979", <https://www.tribunalconstitucional.es/es/tribunal/normativa/Normativa/LOTC-en.pdf>, (Erişim Tarihi: 17/6/2025)

71 İnceoğlu, S. (2017). s. 122.

nin geçmesi veya ilgililerce raporun gönderilmesi neticesinde İSAM kararının tamamen veya kısmen icra edilmediği tespit edildiği takdirde:

a) Kararın icrası tamamlanuncaya kadar kararı icra etmediği tespit edilen kurum, kamu görevlisi veya kişilere üç bin ila yirmi bin avro tutarında tekraren para cezasına,

b) Kararı icra etmeyen idareciler veya kamu personelinin kararın icrası için gerekli süre boyunca (karar icra edilene kadar) görevinden uzaklaştırılmasına,

c) Bölgesel devletlere ilişkin kararların icrasında İspanya hükümetinden iş birliği talebinde bulunulmasına,

d) Kararları icra etmeyi reddedenlere karşı ceza soruşturmasının başlatılabilmesi için müzekkere yazılmasına karar verilebilir.

Sonuç olarak İspanya’da baştan itibaren normatif yönü kuvvetli şekilde belirlenen kararların icrası sistemi, 2015 yılında 2/1979 sayılı Organik Yasa’da yapılan değişikliklerle daha da güçlendirilmiş, İSAM kararlarının icrası güçlü bir yargısal denetime tabi olmuştur⁷².

Bu örnekler dışında bazı Balkan ülkelerinde de anayasa mahkemelerinin kendi kararlarının icrasını sağlamaya yönelik etkili yargısal denetim mekanizmalarına ve tedbirlere başvurabildiği görülmektedir. Örnek olarak Bosna-Hersek’te Anayasa Mahkemesi kararının icra edilmemesi, icrasında gecikme olması veya kararın icrasına ilişkin bilgi verilmemesi durumunda Anayasa Mahkemesi kararının icra edilmediğini ve nasıl icra edileceğini gösteren ayrı bir karar verebilmektedir. Bu karar yetkili savcılığa veya Anayasa Mahkemesince belirlenecek kararı icraya yetkili diğer bir kuruma da gönderilmektedir. Bunun dışında Bosna-Hersek Ceza Kanunu’nda

72 Venedik Komisyonu, “2/1979 sayılı İspanya Anayasa Mahkemesine İlişkin Organik Yasa’yı Değiştiren Yasa Hakkındaki Görüş”, 13/3/2017, <https://tinyurl.com/np2w7jv2>, (Erişim Tarihi: 14/5/2025)

Anayasa Mahkemesinin, İnsan Hakları Dairesinin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarına uymama ayrı bir suç olarak düzenlenmiştir. Ceza Kanunu'nun 239. maddesine göre Bosna-Hersek'te merkezî ve yerel kamu idarelerindeki kamu görevlileri sayılı kurumlardan birinin kararını uygulamayı reddeder veya kararın uygulanmasını doğrudan veya başka bir yolla engellerse altı aydan beş yıla kadar hapis cezasına çarptırılmaktadır⁷³.

Kuzey Makedonya'da ise Anayasa Mahkemesinin kendi kararlarının icrasından sorumlu olduğu ve bu kapsamda hükûmetten gerektiğinde kararın icrasının sağlanmasını isteyebileceği mahkemenin teşkilat kanununda (mad. 87) düzenlenmiştir. Kanunda ayrıca Türkiye'deki uygulamaya benzer biçimde Mahkeme genel sekreterinin kararların icrasını takip edeceği ve bu konuda Mahkemeyi bilgilendireceği kuralı da yer almaktadır (mad. 96/4). Bosna-Hersek örneğinde olduğu gibi Kuzey Makedonya'da da Anayasa Mahkemesi kararlarının icra edilmemesi Ceza Kanunu'nda ayrı bir suç tipi olarak düzenlenmiştir. Buna göre icra etmekle yükümlü olduğu Anayasa Mahkemesi kararını uygulamayı reddeden kişilerin bir ila beş yıl hapis cezasına çarptırılması uygun görülmüştür⁷⁴.

Kosova'da Anayasa Mahkemesi kararlarının gönderildiği makamlar kararın icrasına ilişkin yaptıkları işlemleri Anayasa Mahkemesine bildirmekle yükümlüdür. Bu bilgilerin hüküm kısmında yer alan talimata uygun şekilde ve zamanında bildirilmemesi hâlinde Mahkeme ilgili makamları talimatına uymaya çağırır. Kararın icra edilmemesi hâlinde Anayasa Mah-

73 Sladoje, M. (2022). Enforcement of Decisions of The Constitutional Court of Bosnia And Herzegovina, içinde Arslan, Y. vd. (Der.), *Constitutional Justice in Asia-Current Problems in Execution of Judgments: Constitutional Justice* (ss. 141-151), Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.

74 Lazov, A. (2022). Enforcement of The Decisions of The Constitutional Court of The Republic of North Macedonia, içinde Arslan, Y. vd. (Der.), *Constitutional Justice in Asia-Current Problems in Execution of Judgments: Constitutional Justice* (ss. 289-299), Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.

kemesi kararın icra edilmediğine ilişkin ayrı bir karar verir. Bu karar da resmî gazetede ve Mahkemenin internet sayfasında yayımlanır. Daha sonra Anayasa Mahkemesi, kararın icrasını temin için tüm önlemlerin alınması talebiyle kararı başsavcılığa bildirir. Kosova Ceza Kanunu'nda (mad. 394) Anayasa Mahkemesi kararları dâhil mahkeme kararlarını uygulamayan kamu görevlileri için ayrı bir suç düzenlenmiştir. Suç için beş yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür⁷⁵.

Karadağ örneğinde ise kararların icrasını gerektiğinde hükûmet temin eder. Anayasa Mahkemesi kararında kararın icra şekli, süresini ve kararı icra edecek makamı belirtebilir. Karar belirtilen sürede icra edilmediği takdirde kararı uygulamakla yükümlü makam Anayasa Mahkemesine kararın icrasına ilişkin rapor sunmak zorundadır. Karadağ Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nde ise kararın icra edilmemesinin sonuçları hükme bağlanmıştır. İçtüzük'ün 86. maddesine göre Anayasa Mahkemesi kararının, kararda gösterildiği şekilde ve sürede yetkili makam tarafından icra edilmemesi durumunda kararın icra edilmediğine ilişkin ayrı bir karar verilir. Bu karar hükûmete gönderilir ve resmî gazetede ve Mahkemenin internet sayfasında yayımlanır. Kararın icra edilmediğine ilişkin tespit kararı daha önce resmî gazetede yayımlandıysa hükûmete gönderme kararına ekli olarak yayımlanmaktadır⁷⁶.

AYM'ye bireysel başvuruda bu örneklerle benzer, tek başına kararın icrasına yönelik ve esas karar sonrasında işletilen bir prosedür yoktur. Karar sonrasında icraya ilişkin yargısal faaliyet olarak bir ölçüde AYM İçtüzüğü'nün 82. maddesinin

75 Kelmendi, N. ve Jonuzi, K. (2022), Challenges of the Constitutional Court of the Republic of Kosovo in the Enforcement of Its Judgments, içinde Arslan, Y. vd. (Der.), *Constitutional Justice in Asia-Current Problems in Execution of Judgments: Constitutional Justice* (ss. 213-223), Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.

76 Radojić, I. ve Radonjić, D. (2022). Execution of Decisions of The Constitutional Court of Montenegro Adopted in Proceedings of Abstract Control of Constitutionality and Legality, içinde Arslan, Y. vd. (Der.), *Constitutional Justice in Asia-Current Problems in Execution of Judgments: Constitutional Justice* (ss. 263-273), Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.

HMK'ya yaptığı yollama vasıtasıyla benimsediği hükmün tavrı usulünden söz edilebilir. Bu yollama gereği HMK'nın 305. maddesine göre başvuru bireysel başvuru karar hükümlerinin yeterince açık olmaması, icrasına ilişkin bir tereddüt bulunması veya hükümde birbirine aykırı fıkralar bulunması durumunda hükmün icrası tamamlanıncaya kadar AYM'ye başvurabilir. Bu usulün AİHS'in 46. maddesinin üçüncü fıkrasında öngörülen⁷⁷, kararın icrasına ilişkin sorunların kararın yorumuna ilişkin güçlüklerden kaynaklanması durumunda başvurulacak türde bir yol olduğu değerlendirilebilir. Ancak HMK'nın 305. maddesinde düzenlenen hükmün tavrında, AİHS'te öngörülen başvuru yolundaki gibi kararın tümünün yorumlanması değil yalnızca hüküm fıkrasındaki çelişkilerin giderilmesi ve karar sonucunun açıklığa kavuşturulması söz konusudur. Tıpkı diğer mahkeme kararlarında olduğu gibi tavrı ile AYM'nin başvurunun taraflarına sağladığı hakların ve yüklediği yükümlülüklerin sınırlandırılması, genişletilmesi veya değiştirilmesi söz konusu değildir. Görüldüğü üzere burada AİHM'deki ihlal prosedürü veya Almanya'daki icra emri usulünden farklı olarak yalnızca kararın icrası bakımından anlaşılmayan noktaların açıklığa kavuşturulması mümkün olmaktadır. Kararın icra edilmesine ilişkin bir karar ya da talimat verilmemektedir⁷⁸.

Pratikte AYM'nin bireysel başvuru kararlarının icrasında yaşanan sorunlar nedeniyle hükmün tavrı taleplerini incelediği bir karara rastlanmamıştır. Bu konuda karşılaşılan nadir örneklerden birinde maddi hataların düzeltilmesi (tashih) ile birlikte *Mahmut Tanal ve diğerleri* [GK], B. No: 2014/18803, 10/12/2014 kararına ilişkin başvuruda karşı oyların bazı üye-

77 AİHS'in ilgili 46/3 madde hükmü şu şekildedir: “Bakanlar Komitesi, kesinleşen bir kararın infazının denetlenmesinin, söz konusu kararın yorumundan kaynaklanan bir zorluk nedeniyle engellendiği kanaatinde ise, bu yorum konusunda karar vermesi için Mahkeme'ye başvurabilir. Mahkeme'ye başvurma kararı, Komite toplantılarına katılma hakkına sahip temsilcilerin üçte iki çoluğu ile alınır.”

78 Karş. Karakul, S. (2018). “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Kendi Kararlarının Yerine Getirilmesindeki Rolü”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 5., S. 2., s. 130.

ler bakımından yanlış yazılarak oylama sonucunun yanlış hesaplandığı ve bu nedenle bütün başvuru yollarından kabul edilemezlik kararı verilmiş sayıldığı gerekçesiyle hükmün tavrının de talep edildiği görülmüştür. Bu başvuruda AYM, belirtilen üyelerin kabul edilemezlik yönünde oy kullandıklarını ve fakat farklı gerekçe ile çoğunluk görüşünden ayrıldıklarını, dolayısıyla şikâyet edilen durumun oluşmadığını tespit ederek bu talebi reddetmiştir. Kararda AYM tavrını istenen başvuruda karşı oyların hüküm sonucuna etki etmediğini de ayrıca not etmiştir⁷⁹.

AYM'ye bireysel başvuruya bu açıklamalar ışığında bakıldığında, hükmün tavrını müessesinin yaygın olarak kullanılmaması, aynı zamanda AİHM ve diğer ülke uygulamalarına benzer kararın icrasına yönelik yargısal bir mekanizmanın bulunmaması bireysel başvuru kararlarının icrasının gecikmesine ve teknik olarak kararlarının icrasının uygulayıcılar tarafından gereği gibi anlaşılmamasına yol açmaktadır. Kanaatimizce böyle bir usulün benimsenmesi en azından kararların icra edilmesi süresinin kısalmasına etki edecek, aynı zamanda bireysel başvuru kararlarının icrasına ilişkin teknik detayların ilgili kamusal makamlar tarafından öğrenilmesi ve benimsenmesine katkı sağlayacaktır. Buna ek olarak AYM kararının yerine getirmeyenler açısından öngörülen idari, hukuki ve cezai yaptırımların açıkça düzenlenmesinin de bu çerçevede yeniden değerlendirilmesinin faydalı olacağını düşünüyoruz.

Aşağıda AYM'nin bahsettiğimiz pratik denetim araçları yerine, önceki bir kararında tespit ettiği ihlalin ortadan kaldırılmaması ve dolayısıyla kararın icra edilmemesi şikâyetini içeren aynı somut olaya ilişkin yeni bireysel başvurular yoluyla yaptığı denetimin ayrıntılarına yer verilecektir.

2. Yeni Bir Bireysel Başvuru Yoluyla Denetim

AYM'ye bireysel başvuruda kararların icrasının yargısal

79 AYM, Genel Kurul Ek Karar, B. No: 2014/18803, 11/3/2015.

denetiminin şu ana kadarki en etkili yolu, yeni bir bireysel başvuruyla kararın uygulanmadığının, dolayısıyla tespit edilen ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılmadığının incelenmesi ve bu başvuru yoluyla yerine getirilmeyen yeniden yargılama vb. tedbirlere tekrar hükmedilmesi olmuştur. Kararların icrasında etkili bir idari denetim veya doğrudan icrayı sağlama amaçlı yargısal bir mekanizmanın olmaması bu denetimi daha önemli hâle getirmiştir.

Söz konusu denetim bireysel başvurunun etkililiğinin korunması için de gereklidir. Bu amaçla AYM kendi kararları ile birlikte AİHM kararlarının icrası kapsamında gerçekleştirilen işlemlerin ihlali kaldırmadığına ilişkin başvuruları en başından incelemeye almış ve bu başvuruları konu bakımından kabul edilebilir bulmuştur. Bu tür şikâyetlerin incelemesi AİHM bakımından icrası mümkün tek taraflı deklarasyon ve ihlal kararlarının, AYM bakımından ise ihlal kararlarının gereği gibi icra edilip edilmediği ile sınırlı olup ihlale sebep olan olay ve olgular tekrardan değerlendirmeye alınmaz. AYM kararının icra edilmediğini içeren başvurunun incelendiği kararda yalnızca özet şeklinde, icra durumu incelenen ilk başvuruya ait olay ve olgular ile kararın gerekçe ve hüküm kısmı özetlenmektedir⁸⁰. Bu paralelde yargısal denetimin etkililiği kabul edilebilirlik ve esas incelemeleri açısından iki ayrı başlıkta incelenebilir.

a. Kabul Edilebilirlik Aşaması

Kararların icrasına ilişkin başvuruların kabul edilebilirlik aşaması, özellikle mükerrer başvuru nedeniyle ret, konu bakımından yetki, başvuru yollarının tüketilmesi ve AYM kararının uygulanmaması şikâyetleri açısından öne çıkartılabilir. AİHM kendi kararlarının icrasında yaşanan sorunlara ilişkin

80 Aydın, S. E. (2021). "The Impacts of the Turkish Constitutional Court's Individual Application Judgments about the Right to Fair Trial on Criminal Proceedings", *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi-Journal of Penal Law and Criminology*, C. 9., S. 1., s. 257; Ayrıca bkz. *Sedat Haspolat* (2), B. No: 2020/22495, 15/6/2021, § 45.

şikâyetleri incelerken öncelikle yeni şikâyetin, ilk kararda karara bağlanan hususları içerip içermediğine ve Mahkemenin daha önce tespit ettiği ihlalin telafisi ve kaldırılması için aldığı tedbirlerin uygulanmasına yönelik olup olmadığına bakmaktadır⁸¹. Bu doğrultuda Mahkemece daha önce incelenen bir husus ile ilgili, esas olarak kişiler ve olguları aynı olan ve yeni bir bilgi içermeyen başvurular kabul edilemez bulunur⁸². Bu kararlara dayanak olarak “Mahkeme tarafından daha önce incelenmiş bir husus ile esas olarak aynı olan (...) ve ilgili yeni bir bilgi içermeyen” başvuruların incelenmeyeceğini düzenleyen AİHS’in 35/2-b madde hükmü gösterilir.

Bireysel başvuru bakımından bu şekilde açık bir hükme Anayasa, 6216 sayılı Kanun ve AYM İçtüzüğü’nde yer verilmemiştir. Ancak AYM uygulamasında ilgili usul kanunlarının bireysel başvurunun niteliğine uygun hükümlerinin uygulanacağını düzenleyen 6216 sayılı Kanun’un 49/7 madde hükmü ve AYM İçtüzüğü’nün 84. maddesindeki atfın gereği olarak 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun dava şartları ve dava şartının incelenmesi başlıklı maddeleri kıyasen uygulanarak mükerrer başvurular reddedilmektedir. Bu doğrultuda başvurunun incelenmesi devam ederken aynı olay ve iddialara ilişkin yeni bireysel başvuru yapılması⁸³, daha önce kabul edilemezlik kararı verilen iddialara ilişkin yeniden bireysel başvuru yapılması⁸⁴ gibi durumlarda başvurunun mükerrer olması nedeniyle reddine karar verilmektedir⁸⁵. Bununla birlikte AYM, kendi kararının icra edilmemesi şikâyetleri yönünden henüz böyle bir karar vermemiştir. Bu sonucun oluşmasında AİHM kararları yönünden asıl icra yet-

81 Guja/Moldova Cumhuriyeti (2), B. No: 1085/10, 27/2/2018, § 35.

82 Örnek olarak bkz. Schelling/Avusturya (2) (k.k), B. No: 46128/07, 16/9/2010.

83 Örnek olarak bkz. Türkan Kulaksız ve diğerleri, B. No: 2022/69839, 18/12/2024.

84 Örnek olarak bkz. İbrahim Şener ve Mehmet Habip Kunt, B. No: 2015/7814, 11/12/2018.

85 Koç, M. İ. (2017). Mükerrer Bireysel Başvuru, içinde Koç, Recep, M. İ. ve Kaplan, R. (Der.), *Bireysel Başvuru Kabul Edilebilirlik Kriterleri* (ss. 27-29), Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.

kisinin Bakanlar Komitesinde olması ve icraya ilişkin benzer denetim olanağının AYM uygulamasında olmaması etkilidir. AYM bu şekilde kendi kararlarının icrasına yönelik şikâyetleri zaten ilk elden yeni bir bireysel başvuru kapsamında incelediği için kabul edilebilirliğin bu aşaması kolay aşılmaktadır.

Bu aşamada AYM ihlal kararlarının icrasına dönük yargısal denetim açısından AYM İktüzüğü'nün 80/1-c madde hükmü uyarınca ihlalin ve sonuçlarının ortadan kalkmış olmasından dolayı düşme kararı verebilme ihtimalinden de bahsedilmelidir. AYM Bölümlerince bu gerekçeyle verilen düşme kararları şimdiye kadar ihlal kararının icrası aşamasında değil, bireysel başvurunun inceleme aşamasında ihlalin ve sonuçlarının giderilmiş olduğunun tespit edildiği durumlarda verilmiştir. Örneğin AYM'nin daha önce COVID-19 pandemisi esnasında uygulanan sokağa çıkma yasağını ihlal etme fiilinin 1593 sayılı Kanun ve/veya 5326 sayılı Kabahatler Kanunu uyarınca cezalandırılmasının suçta ve cezada kanunilik ilkesine uygun olmaması nedeniyle ihlal kararı verilen *Mustafa Karakuş* [GK]⁸⁶ kararına benzer olayın incelendiği başvuruda 5326 sayılı Kanun'a göre kesilen idari para cezalarının iade edilmemesinin öngörüldüğü *"...tahsil edilmiş olan idari para cezaları iade edilmez."* kuralının AYM Genel Kurulu tarafından E.2023/44 ve K.2023/71 sayılı kararla 5/4/2023 tarihinde iptal edilmesi ve akabinde ilgili geçici maddeye 14/7/2023 tarihli ve 7456 sayılı Kanun ile *"Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce tahsil edilen idari para cezaları, 31/12/2024 tarihine kadar tahsilatı yapan idari birime yapılacak başvuru üzerine Hazine ve Maliye Bakanlığınca belirlenecek usul ve esaslara göre iade edilir."* düzenlemesinin getirilmesiyle ihlal ve sonuçlarının ortadan kalktığı ifade edilmiş ve başvurunun bu sebeple düşürülmesine karar verilmiştir⁸⁷. Başka birçok komisyon ve bölüm kararında da benzer tespitlerle başvuru esnasında ihlalin ve sonuçlarının kaldırıl-

86 *Mustafa Karakuş* [GK], B. No: 2020/34781, 17/1/2023.

87 *Mustafa Gönen*, B. No: 2021/38808, 30/10/2024.

ması sebebiyle düşme kararları verilmiştir⁸⁸. Düşme kararına yol açan benzer durumların bazı kararlarda başvuruçunun mağdurluk statüsünün sona erdiği, başvurunun incelenmesine devam edilmesini gerektiren bir husus bulunmadığı gerekçeleriyle beraber ele alındığı görülmektedir⁸⁹.

Öte yandan bazı durumlarda ihlalin tam olarak giderilip giderilmediğinin tespiti daha güçtür. Örneğin isnada veya hükme bağlı tutmanın hukukiliğinin incelendiği bireysel başvurulardaki gibi, bu başvurular neticesinde çıkan ihlal kararlarına uyulmadığına dair şikayetlerin incelenmesinde de başvuruçunun inceleme esnasında tahliye edilmesi ihlalin bütün sonuçlarıyla ortadan kalktığı şeklinde yorumlanmamaktadır. Dolayısıyla ihlal giderimi için kararın mahkemeye gönderilmesinde artık hukuki yarar kalmasa da başvuru lehinde tazminata karar verilmesi mümkündür⁹⁰.

AYM'nin kendi kararının icrasını denetlediği bireysel başvuru incelemelerinde öne çıkan bir diğer sorun ise konu bakımından yetkidir. Kararların icrasına ilişkin başvurularda konu bakımından yetki yönünden öncelikli husus ise ihlal kararlarına istinaden yapılacak yeniden yargılamaların suç isnadı ve medeni hak ve yükümlülükler ayrımı dâhilinde adil yargılanma hakkının konusunu oluşturup oluşturmadığıdır. AYM'nin klasik içtihadında ceza yargılamasındaki yargılamanın yenilenmesinin ilk evresi olan kabule değerlik aşamasında işlenen fiilin sübutunun incelenmediği, dolayısıyla hükümlü sıfatı devam ettiği için yargılamayı talep edenin suç isnadı altında olmadığı ortaya konulmaktadır. Bu nedenle AİHM kararlarıyla da uyumlu olarak bu aşamaya ilişkin bireysel başvuru şikâyetlerinin adil yargılanma hakkı kapsamında olmadığı gerekçesiyle konu bakımından yetkisizlik kararı verilmekte-

88 S.Ö., B. No: 2013/7087, 18/9/2014; Mehmet Emin Bülbül, B. No: 2014/4463, 16/6/2016; Yücel Sayman, B. No: 2014/6497, 8/6/2017; Zafer Fehmi Yörük, B. No: 2019/3226, 10/12/2024.

89 Örnek olarak bkz. Altay Aksoy, B. No: 2018/36557, 28/1/2021.

90 Örnek olarak bkz. Behzet Çakar ve diğerleri (2) [GK], § 71.

dir. AYM'ye göre bu durumun iki istisnası AİHM ve AYM'nin verdiği ihlal kararları üzerine ihlal kararına konu olayla ilgili yapılan yeniden yargılamalardır. Çünkü her iki durum sonrasında da derece mahkemelerinin yargılamanın yenilenmesinin kabulü konusunda takdir hakları yoktur⁹¹. Daha sonra bu istisnalara AYM kararlarının objektif etkisine değinildiği *İbrahim Er ve diğerleri*⁹² kararı ile önceki bir bireysel başvurunun tarafı olunmamakla birlikte AYM ihlal kararındaki aynı olguya dayalı olarak yargılamanın yenilenmesi taleplerinin reddine ilişkin başvurular da eklenmiştir. Ancak medeni hak ve yükümlülükler yönünden benzer bir incelemenin yapıldığı *Naciye Çoruh [GK]* kararında bu yöndeki somut başvurulara göre yeniden değerlendirme yapılması gerektiği vurgulanarak, bu istisnanın AYM tarafından her durumda kabul edilmeyeceği gösterilmiştir⁹³.

Medeni hak ve yükümlükler bakımından da AYM ve AİHM kararlarına istinaden yapılacak olan yeniden yargılamalara ilişkin olanlar dışında HMK ve İYUK gereğince yargılamanın iadesi istemlerinin kabule değer olup olmadığının incelendiği ilk evreye ilişkin başvurular, bu evrede uyuşmazlığın esasına çözüm getirilmediğinden hareketle adil yargılanma hakkı yönünden konu bakımından yetkisizlikle sonuçlanmaktadır⁹⁴. Bu alanda yukarıda bahsedilen ceza yargılamasına ilişkin bir somut olayda verilen *İbrahim Er ve diğerleri* türünden bir karar bulunmamaktadır. Hatta *Osman Kızılcan*⁹⁵ kararındakine benzer hukuki durumdan⁹⁶ ileri gelen bir uyuşmazlıkta AYM'nin

91 *Nihat Akbulak [GK]*, B. No: 2015/10131, 7/6/2018, §§ 34-39.

92 *İbrahim Er ve diğerleri [GK]*, B. No: 2019/33281, 26/1/2023.

93 *Naciye Çoruh [GK]*, B. No: 2024/15819, 21/11/2024, § 18.

94 *Metin Gümüüş*, B. No: 2016/14563, 28/11/2019, §§ 30-34.

95 *Osman Kızılcan [GK]*, B. No: 2021/11655, 28/7/2022.

96 Söz konusu başvuru terör olayları nedeniyle terk edilmek durumunda kalınan mülkler dolayısıyla uğranılan zararların 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılansın Hakkında Kanun kapsamında talep edilmesi ve devamında bu taleplerin yalnızca bir kısmının karşılanmasına ilişkindir. Somut başvuruda tespit komisyonuna zarar konusu olayın öğrenilmesinden itibaren 60 gün, her hâlde olayın

bu ihlal kararı gözetilerek yargılamanın yenilenmesine karar verilmesi talebinin reddinin incelendiği *Naciye Çoruh* [GK] dosyasında AYM'nin kabule değerlik safhasına dair genel içtihadı uygulanmış⁹⁷ ve *İbrahim Er ve diğerleri* kararına konu somut olayın kendine has özelliklerinin her durumda (ve bahse konu başvuruda) uygulanamayacağı belirtilmiştir⁹⁸.

Sonuç olarak AYM bireysel başvuru ihlal kararları neticesinde ihlalin ortadan kaldırılması için gerekli olan yeniden yargılamalara yönelik şikâyetleri incelediği başvurularda, bireysel başvuru ile alakalı olmayan ve usul kanunlarına göre işletilen yargılamanın yenilenmesi kurumuna dair yerleşik içtihadından ayrılarak konu bakımından yetki bakımından sorun görmemektedir. Ancak bireysel başvurunun objektif etkisinin gereği olarak bireysel başvurunun tarafı olmayanlar için de belirli bir ihlal kararına dayanılarak talep edilen yargılanmanın yenilenmesi taleplerinin reddi durumunda aynı yerleşik içtihatların istikrarlı biçimde sürdürüldüğü söylenebilir. *İbrahim Er ve diğerleri* kararı gözetildiğinde bu türden başvuruların kabul edilmesi ihtimalinin ceza yargılamasını ilgilendiren bireysel başvurularda daha kuvvetli olduğu söylenebilir.

öğrenilmesinden itibaren 1 yıl içinde başvurularak zararın tazminin istenebilmesi şeklindeki kuralın idare mahkemelerince mülke erişim kısıtlamasının anlık bir müdahale gibi değerlendirilip başvuru yapılmakla mülkten ayrı kaldıkları her yıl için ayrı bir idari başvuru yapmak durumunda bırakacak şekilde yorumlanması mülkiyet hakkı ile bağlantılı olarak etkili başvuru hakkının ihlali olarak değerlendirilmiştir. İlgili bölge idare mahkemesi başvuruancunun ancak idareye başvuru yaptığı tarihten geriye doğru bir yıllık zararlarının tazminini isteyebileceği, başvuru tarihinden itibaren bir yıldan önceki zararlarının 5233 sayılı Kanun uyarınca tazminini istemesinin mümkün olmadığına kanaat getirmiş, böylelikle 2007 yılı itibarıyla istediği zararların yalnızca komisyona başvuru yaptığı 6/12/2017 tarihinden bir yıl önceki kısmının karşılanabileceğine hükmedilmiştir. AYM'ye göre terör olayları sebebiyle mülke erişimin engellenmesi süregelen bir müdahaledir ve bu tür müdahaleler bakımından zarar konusu olay için belli aralıklarla kesintiye uğrayan somut bir tarih verilemez. Bu bakımdan mahkemenin yorumu bariz takdir hatası içeren, aşırı şekilci ve katı bir yorumdur.

97 *Nihat Akbulak* [GK]; *Metin Gümüş*.

98 *Naciye Çoruh* [GK], B. No: 2024/15819, 21/11/2024, § 18.

Bireysel başvuru kararlarının icrasının yeni bir bireysel başvuru içinde incelenmesinde önemli kabul edilebilirlik kriterlerinden birisi de başvuru yollarının tüketilmesi kuralıdır. Kararın icrasında genel bir ilke olarak başvuru sahiplerinin mümkün olan en kısa zamanda ihlalden doğan zararlarının karşılanması ve ihlal önceki konumlarına getirilmeleri esas olduğundan ilgili kamusal makamlara gönderilen kararların hızlı bir şekilde uygulanmaları gerekmektedir. Ancak bu bireysel başvurunun ikincilliği ve başvuru yollarının tüketilmesi kuralının ihlalin devam etmesi sebebiyle yapılan yeni başvurular da terk edileceği anlamına gelmez. Bu açıdan AYM özellikle yargı kararları kaynaklı ihlallerin giderilmesi için kararı bir mahkemeye gönderdiğinde ilgili mahkemenin kararına karşı kanun yollarının tüketilmesini beklemektedir. Bu, 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinde benimsenen icra sisteminde mahkemelere biçilen asli (dolayısıyla AYM'ye verilen tali) rol ile uyumludur.

Tıpkı ilk elden incelenen başvurularda olduğu gibi ihlalin giderilmesi için tüketilmesi gereken yolun teoride ve pratikte mevcut ve etkili olması gerekir. Buna ek olarak başvuru sahibi uyuşmazlık konusunda sahip olduğu bilgi ve kanıtlarını zamanında başvuru yolundaki makamlara sunmalı, süreç içinde dava ve başvurusunu gerekli özeni göstererek takip etmelidir⁹⁹. Bu ilkeye paralel olarak mahkemelerde dile getirilmeyen iddialar AYM'de şikâyet konusu edilemez, derece mahkemelerine sunulmayan yeni bilgi ve belgeler bireysel başvuru kapsamında ilk kez öne sürülemez¹⁰⁰. Öte yandan ihlal tespiti

99 Bayram Gök, B. No: 2012/946, 26/3/2013, § 19. Başvurucunun ihlal kararı sonrasındaki süreçte (en azından sürecin başlatılmasında) gerekli özeni gösterme konusunda fazla yapacak bir şeyinin olmadığı not edilmelidir. Nitekim AYM yerleşik içtihadında belirtildiği gibi ihlalin gönderildiği yargısal makamların usul kanunlarındaki prosedürlere (örneğin yargılamanın yenilenmesi açısından kabule değerlik aşamasına) gerek olmadan ve başvuru sahibinin talebi aranmaksızın işlemlere başlaması gerekmektedir. Ancak daha sonra davaya devam edildiği aşamada başvuru sahibinin gerekli özeni göstermesi beklenebilir.

100 İsmail Buğra İşlek, B. No: 2013/1177, 26/3/2013, § 17.

sonrasında karar bizzat AYM tarafından ilgili mahkeme veya idari mercie gönderildiğinden, ilgili merci ihlali kaldırılabilecek ve uyuşmazlığın esasını çözecek mercidir. Dolayısıyla AYM'nin ihlalin kaldırılması için yetkili kıldığı mercide yürütülecek işlemlerin zaten tüketilmesi gerekir. Bu durum ihlalle sebep olan müdahale iddiaları dışındaki hususların tekrar edilmesi anlamına gelmemektedir. Bu aşamada tüketilmesi gereken işlemler doğrudan ihlalin giderilmesine yönelik spesifik işlemlerdir. Son olarak yargısal ve idari yönden bu merciin kararına etkili bir itiraz, kanun yolu ya da diğer bir başvuru yolu var ise AYM önüne başvuru getirilmeden önce bu yolun da tüketilmesi gerekmektedir.

Tüketilmesi gereken yolun ve etkililiğinin tespitinde ihlal edilen hak ve özgürlük, ihlalin niteliği ve ihlal sonrasında yürütülen işlemlerin etkinliği unsurları da önemlidir. Örnek olarak maddi birer hak ve özgürlük olan yaşam hakkı ve kötü muamele yasağı alanında ihlale yürütülen soruşturmaların etkisiz ve/veya makul sürat ve özende yürütülmemesinin yol açtığı durumlarda, ihlal sonrasında soruşturmada eksikliklerin makul bir süre geçmesine rağmen tamamlanmaması, hızlandırılmasına yönelik bir çabanın gösterilmemesi hâlinde bu soruşturmanın resmî olarak bitirilmesini beklemek ve devamındaki itiraz hakkını kullanmak gerekli olmayacaktır. Nitekim AYM de benzer bir somut olayı incelediği *Tahir Gökatalay* (4)¹⁰¹ kararında daha önce başvurusunun gözaltında kolluk kuvvetlerince kötü muameleye uğradığı iddiaların incelendiği soruşturmada doktor raporlarına ilişkin çelişkinin giderilmesi nedeniyle tespit edilen ihlalin (*Tahir Gökatalay* (3), B. No: 2013/5605, 30/3/2016) yeniden soruşturma esnasında da giderilmediği şikâyetini incelemiştir. Bu incelemenin kabul edilebilirlik aşamasında soruşturmanın etkili yürütülmediği iddiasıyla kötü muamele yasağının ihlal edildiğine dair şikâyetlerin, soruşturmada ilerleme kaydedilmediğine yönelik bir iddianın bulunması ve AYM'nin bu iddialar karşısında soruşturmanın

101 *Tahir Gökatalay* (4), B. No: 2018/24477, 24/3/2021.

etkililiğini kaybettiği kanaatine varması durumunda incelenebileceği belirtilmiş ve bu nedenle bu tür başvurularda başvuru yollarının tüketilmesi kriterinin sağlandığının esas incelemesi ile beraber anlaşılabileceğine hükmetmiştir. Esas inceleme-sinde *Tahir Gökatalay* (3) kararına istinaden yapılan yeniden soruşturmanın başvuru-cuya izafe edilemeyecek nedenlerden dolayı karar tarihinde yaklaşık 4,5 yıldır devam etmesinin kötü muamele yasağını usul yönünden ihlal ettiğine hükmedilmiş, böylelikle bu tür ilerleme kaydedilmeyen eksik soruşturmalar bakımından başvuru yollarının tüketilmesine gerek duyulma-yabileceği ortaya konmuştur.

Bunun gibi istisnalar dışında AYM uygulamasında genel olarak yeniden yargılama, tutukluluğa ve infazın kaldırılma-sına ilişkin ihlal kararı sonrasındaki yargısal işlemlerin kesin-leşmesi kararların icrasına yönelik bireysel başvuru inceleme-lerinde şart koşulmaktadır. Sonuç olarak AYM'nin yeni bir bireysel başvuru incelemesi dışında karar sonrasında icraya özgülenmiş bir hukuki denetimin olmaması bu uygulamayı gerekli kılmaktadır. Bu durumun kararların icrasında gecik-meler yaşanmasına yol açan faktörlerden biri olduğu söyle-nebilir. Bu nedenle AYM'nin başvuru yollarının tüketilmesi koşulunu kararların icrasına yönelik şikâyetler bakımından genel olarak daha esnek uygulaması, özelde de ihlalin tespiti-nde makul sürede yargısal işlemlerinin tamamlanmaması-nın etkili olduğu dosyaların yeniden görülmesindeki makul süre eşiğini olabildiğince alçak tutması elzemdir. Makul sü-rede yeniden yargılamaların (ve soruşturmaların) tamamlan-maması sorununun yalnızca yaşam hakkı ve kötü muamele yasağına ilişkin olanlarla da sınırlı olmadığı, tüm haklar ba-kımından benzer değerlendirmelerin farklı eşikler gözetilerek yapılabileceği düşünülmelidir.

b. Esas İncelemesi Aşaması

Kabul edilebilirlikte olduğu gibi esas incelemesi aşamasın-da da kararların icrasına yönelik şikâyetlerin diğer bireysel

başvurularla genel hatlarıyla benzer bir şablon ve usul üzerinden değerlendirildiği söylenebilir. Ancak esas incelemesinin içeriği ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması ve geniş anlamda kararın icrasının denetimi ile sınırlıdır. Dolayısıyla bu kararlarda somut olayın çözümüne ilişkin genel ilkeler kapsamında AYM kararların bağlayıcılığı ve icrasına yönelik açıklamalar ve ihlalin giderilmesine yönelik spesifik tedbirlerin hukuki sonuçları¹⁰² üzerinde durulmaktadır. Belli başlı dosyalarda ayrıca kararlara uyulmamasının anayasal sonuçları başlığı altında tespitlere yer verilmektedir¹⁰³.

İhlal kararı sonrasında ilgili kararın icrasına yönelik yeni bir bireysel başvuru yoluyla yapılan yargısal denetimde başvuruların mümkün olduğunca ihlal öncesindeki konumlarına kavuşup kavuşmadıkları incelenir. Bu doğrultuda kararın icra edilip edilmediği test edilirken bu hedeften (ideal durumdan) ne kadar uzak olunduğuna bakılır. Kamuoyuna yansıyan ve çok tartışılan örneklerde (Şahin Alpay, Mehmet Hasan Altan, Kadri Enis Berberoğlu ve Şerafettin Can Atalay'a ait başvurularda) tecrübe edildiği gibi ihlalin kaldırılması için gerekli bir yeniden yargılamanın daha kabule değerlik aşamasında reddedilmesi ya da AYM kararında açıkça belirtilmesine rağmen tutukluluğunun devamı için ihlal kararından bağımsız başka bir sebep bulunmayan başvuru sahiplerinin serbest bırakılmaması hâlinde kararın yerine getirilmediğinin tespiti kolaydır. Ancak AYM kararının hüküm kısmında belirtilen tedbirin, örneğin yeniden yargılamanın gerçekleştirilmesine rağmen ihlalin bu yargılamada kaldırılıp kaldırılmadığı hassas bir dengede tartışılmalıdır. Bu denge ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılıp ihlal öncesindeki duruma gelinmesini gerektiren *restitutio in integrum*'un fiilî ve hukuki durum ölçeğinde sağlanabilirliği üzerine kuruludur. Bu ilkenin somutlaştırılmasına ilişkin

102 Örnek olarak bkz. *Aliğül Alkaya ve diğerleri* (2), B. No: 2016/12506, 7/11/2019, § 49-60.

103 Örnek olarak bkz. *Kadri Enis Berberoğlu* (3) [GK], B. No: 2020/32949, 21/1/2021; *Şerafettin Can Atalay* (3) [GK], B. No: 2023/99744, 21/12/2023.

önemli bir karar olan *Mehmet Doğan [GK]* kararında *restitutio in integrum*'un sağlanmasının öncelikle devam eden ihlalin durdurulması, ihlale konu kararın veya işlemin ve bunların sebep olduğu sonuçların kaldırılması, varsa ihlalin sebep olduğu maddi ve manevi zararların giderilmesi ve diğer uygun tedbirlerin alınmasına bağlı olduğu ortaya konulmuştur. Buna karşılık özellikle ihlale konu kararın veya işlemin kaldırılması gerekliliğinin her bir ihlal kararı için kategorik uygulanması konusundaki bu dogmatik yaklaşımın mevcut pozitif düzenlemeler (bilhassa ihlal kararına konu kararın veya işlemin kaldırılması zorunluluğu açısından) ve kararın icrası sürecinin önüne çıkabilecek diğer hukuki veya fiilî engeller karşısında savunulması güçtür. Zaten AYM de zaman içinde bu yaklaşımı yumuşatmış, yeniden yargılamalar bakımından ihlale konu kararın kaldırılması zorunluluğu yerine mahkemelerin ihlal kararına istinaden yapması gerekenin “*yeniden yargılama işlemlerini başlatmak ve AYM’yi ihlal sonucuna götüren nedenleri gideren, ihlal kararında gösterilen ilkelere uygun yeni bir karar vermek*” olduğunu ifade etmeye başlamıştır. Dolayısıyla mevcut durumda AYM kararı sonrasında yapılacak yeniden yargılamaların tam olarak ihlali giderip gidermediğinin tespiti daha titiz bir incelemeyi zorunlu kılmaktadır.

Daha önceki bir bireysel başvuru kararının icrasını ilgilendiren yeni başvurularda inceleme kural olarak daha önce ihlal kararının verildiği hak ve özgürlük üzerinden gerçekleştirilmektedir¹⁰⁴. Ancak ihlal kararı sonrasında gerçekleştirilen işlemlerin ilk kararda değerlendirmeye alınmamış veya şikâyet konusu edilmemiş başka hak ve özgürlüklere müdahalede bulunması ve bu yönde yeni başvuruda inceleme yapılması mümkündür. Söz gelimi *Behzet Çakar ve diğerleri (2) [GK]* ve *Erol Eşrefoğlu [GK]* kararlarında sırasıyla müdafî yardımından faydalanma ve gerekçeli karar hakkının ihlali tespiti üzerine gerçekleştirilen yeniden yargılamalarda başvuruçuların hü-

104 Örnek olarak bkz. *Delil İlhan (2)*, B. No: 2020/6636, 16/11/2023; *Ali Oğuz (2)*, B. No: 2019/2285, 15/3/2022.

kümlü statülerinin infazın durdurulması talepleri reddedilerek devam ettirilmesi ve dolayısıyla mahkûmiyete bağlı tutma hâllerinin devamı sonrasında ihlal kararının yerine getirilmemesi şikâyetlerini içeren yeni bireysel başvurularda kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı (Anayasa'nın 19. maddesinin ikinci fıkrası) yönünden inceleme yapılmıştır¹⁰⁵.

Bu konudaki bariz örneklerden biri *Şerafettin Can Atalay* (2) kararında hükmedilen yeniden yargılamanın kararın gönderildiği derece mahkemesince incelenmeyip dosyanın ilgili Yargıtay dairesine havalesi ve ardından dairece ihlal kararına uyulmamasına hükmedilmesi sonucu yapılan yeni bireysel başvuruda tecrübe edilmiştir. Bu yeni başvuruda önceki kararda ihlal tespitinin ait olduğu seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı ve kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkıyla birlikte bireysel başvuru hakkının da ihlal edildiğine karar verilmiştir. Böylelikle başvurucunun ilk derece mahkemesinin ve Yargıtayın ihlalin gereği olan yeniden yargılamayı yapmaması nedeniyle adil yargılanma hakkı kapsamındaki mahkemeye erişim hakkı ve etkili başvuru hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddiaları bir bütün olarak bireysel başvuru hakkı kapsamında incelenmiştir¹⁰⁶.

AYM'nin bireysel başvuru kararlarının gereği gibi icra edilmemesinin şikâyet edildiği bu türden başvuruları AYM kararlarının bağlayıcılığı ve icrasını ilgilendiren Anayasa'nın 153. maddesinin altıncı fıkrası yerine ilgili hak ve özgürlük üzerinden incelemesi AİHM'in yaklaşımı ile paraleldir. AİHM de kararın icrası için gerekli olan tedbirleri AİHS'in 41. ve 46. maddeleri kapsamında bildirmekle birlikte, başvurunun esasını bu maddeler yerine ilgili hak ve özgürlük üzerinden incelemektedir. Bu durum AİHM açısından Bakanlar Komitesinin kararların icrasında üstlendiği asli rol ve Sözleşme'nin 46. maddesine özgü ihlal prosedürünün varlığına bağlanabi-

105 Söz konusu kararlar için bkz. *Behzet Çakar ve diğerleri* (2) [GK], B. No: 2019/2333, 1/7/2021; *Erol Eşrefoğlu* [GK], B. No: 2018/23111, 1/7/2021.

106 *Şerafettin Can Atalay* (3) [GK], § 39.

lir. AYM kararları bakımından bu şekilde icraya ilişkin özgün yargısal denetim araçları bulunmadığından AYM kararlarının bağlayıcılığı ve icra edilmelerine ilişkin ilkeleri bu tür başvurularda ortaya koymak daha önemlidir. Dolayısıyla karar sonrasında icraya ilişkin yeni bireysel başvuruların incelenmesinde etkili başvuru hakkı ve bireysel başvuru hakkı gibi kararların icrasını dolaylı olarak ilgilendiren düzenlemeler (Ay. mad. 40 ve 148) ile birlikte doğrudan AYM kararlarının bağlayıcılığına dair Anayasa'nın 153/6 özelinde inceleme yapılması da bu kararların etkisini artıracaktır.

Altını çizmek gerekir ki hukuki niteliği, etkisi ve icra edilebilirliği bakımından ihlal kararlarının uygulanmamasına yönelik başvurular neticesinde verilen kararların diğer ihlal kararlarından bir farkı yoktur. Bu kararlarda da şartları mevcut olduğunda ihlalin kaldırılması için gerekli bireysel ve genel tedbirlere başvurulduğu ve buna istinaden ilgili mercilere kararın gönderildiği görülmektedir. Yukarıda da söz edildiği gibi 6216 sayılı Kanun görüşmelerinde ihlal kararının icra edilmemesi üzerine başvurucunun yeniden AYM'ye başvurması hâlinde AYM'nin kendi başına ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak kararı vermesine ilişkin düzenleme kabul görmemiş ve 50. madde hükmü mevcut hâlini alarak AYM'nin kararı uygulanması için ilgili makama göndermesi usulü benimsenmiştir. Buna uygun olarak ele aldığımız ihlal kararlarının icrasına yönelik bireysel başvurularda da ilk ihlal kararının etkisini aşacak bir karar verilmemektedir. Bununla birlikte ilk kararda başvurulmayan veya belli bir ölçüde başvuru tazminat gibi bireysel tedbirlere başvurulabilmektedir. Böylelikle ihlal kararının gereğinin yerine gelmemesi nedeniyle ikinci kez ihlale hükmedildiği göz önüne alınarak, söz gelimi yeniden yargılama ile yetinilecek bir başvuruda hakkaniyetin gereği olarak tazminata da başvurulabildiği görülmektedir¹⁰⁷. Bazı durumlarda ise kararın yalnızca ihlali kaldırmak konusunda asıl yetkili makam dışında tali sorumlulukları

107 Örnek olarak bkz. Ali Oğuz (2), § 64.

olduğuna kanaat getirilen diğer kurumlara da gönderilebil-
diği görülmektedir. *Kadri Enis Berberoğlu* (3) [GK] kararında
bu doğrultuda ihlal kararının ilgili mahkeme ile birlikte ihlal
kararının yerine getirilmesinde ilgili oldukları tespit edildiği
için Türkiye Büyük Millet Meclisine, Adalet Bakanlığına ve
Hâkimler ve Savcılar Kuruluna da gönderilmesine karar ve-
rilmiştir¹⁰⁸.

Bunun dışında tıpkı diğer bireysel başvurularda olduğu
gibi başvuru yapıldıktan sonraki gelişmeler de ihlal kararının
yerine getirilmesinin sağlanması konusundaki tedbirlerin se-
çilmesinde etkili olmaktadır. Bu doğrultuda *Behzet Çakar ve
diğerleri* (2) [GK] kararında infazın durdurulmasının reddi
kararı sonrası yapılan yeni bireysel başvuru tarihinden son-
ra başvuru hakkında infazın durdurulması kararı verilerek
ceza infaz kurumundan tahliye edilmesi karşısında, kararın
ilk etapta icra edilmemesi nedeniyle ihlale hükmedilse de il-
gili mahkemeye kararın gönderilmesi için bir hukuki sebep
kalmamıştır. Dolayısıyla ihlal giderimi için yalnızca tazmina-
ta hükmedilmiştir¹⁰⁹.

Son olarak AYM'ye bireysel başvuru kararlarının gereği
gibi ya da hiç icra edilmediği ve geniş anlamda ihlalin gide-
rilmediğinin tespitine yönelik bireysel başvurularda alınan
kararların, diğer bireysel başvurulardaki kararlardan icra
edilebilirlik ve hukuki etki bakımından farkı olmamasına rağ-
men, pratikte etkili olabildikleri ifade edilmelidir. *Şerafettin
Can Atalay* (2) kararı dışında bu yeni başvurular neticesinde
ihlal kararları uygulanmıştır. Örnek olarak 17/9/2020 tarihlin-
de verilen *Kadri Enis Berberoğlu* (2) kararında başvuru-
cunun seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı ile kişi hürriyeti ve
güvenliği hakkının oy birliğiyle ihlal edildiğine karar veril-
miş, karar ile birlikte yeniden yargılamaya hükmedilerek di-
ğer ihlal kararlarında olduğu gibi kararın gönderildiği mah-

108 *Kadri Enis Berberoğlu* (3) [GK], § 145.

109 *Behzet Çakar ve diğerleri* (2) [GK], § 71.

kemenin yeniden yargılamanın kabule değerliği hususunda bir takdir yetkisinin olmadığı hatırlatılmıştır. Ayrıca söz konusu yeniden yargılamada durma kararı verilmesi de spesifik olarak belirtilmiştir. Kararın gönderildiği ilgili ağır ceza mahkemesi ise bu ihlal kararına rağmen başvuru hakkında yeniden yargılama yapılmasına yer olmadığı kararı vermiştir. Mahkemenin temel gerekçesi AYM'nin kararında yerindelik denetimine yol açacak biçimde yeniden yargılama ve durma kararı vermesi konusunda derece mahkemesinin yerine geçtiği üzerine kurulmuştur. Daha sonra bu karara yapılan itirazın incelenmesinde ise ihlalin aslen bölge adliye mahkemesinin ilgili ceza dairesi kararından kaynaklandığı gerekçesi ile itiraz hakkında karar verilmesine yer olmadığına hükmedilmiştir. Bunun üzerine başvuru yeniden AYM'ye başvurmuş ve bu başvuru yeniden ihlal tespiti ile sonuçlanmıştır. Bunun üzerine kararın gönderildiği mahkeme bu sefer yeniden yargılamayı kabul ederek “yeniden yargılamanın kabulü, infazın durdurulması, hükümlülüğün sona erdirilmesi” şeklinde hüküm kurmuştur. Bu kararın TBMM Genel Kurulunda okunmasının ardından başvuru milletvekili sıfatını yeniden kazanmıştır¹¹⁰.

Benzer şekilde gazeteciler Şahin Alpay ve Mehmet Hasan Altan¹¹¹ hakkında kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı ile birlikte basın özgürlüğünün ihlaline karar verilen dosyalardan sonra yaşanan kararın icra edilmemesine ilişkin sorunlar yeni bireysel başvurular üzerine verilen kararların ardından çözüme ulaşmıştır¹¹².

110 BBC Türkçe, “Enis Berberoğlu Yeniden Milletvekili Oldu”, 11/2/2021, <https://tinyurl.com/yc3f52m9> (Erişim Tarihi: 17/3/2025); Kadri Enis Berberoğlu (3) [GK], §§ 40-42.

111 Mehmet Hasan Altan, AYM ihlal kararına uyulmamasına ilişkin başvurusunun incelenmesi sırasında tahliye edildiğinden ikinci ihlal kararının (Mehmet Hasan Altan (3), B. No: 2018/2620, 9/1/2020) gereği için mahkemeye gönderilmesine gerek kalmamıştır.

112 BBC Türkçe, “20 aydır tutuklu olan gazeteci Şahin Alpay gece yarısı tahliye edildi”, <https://www.bbc.com/turkce/43438434> (Erişim Tarihi: 18/3/2025)

AYM'nin bu şekilde yeni bir bireysel başvuru yoluyla kararın icrasını denetlemesi somut başvuru özelinde etki doğurabilmekle birlikte bu yöntemin niteliği gereği uzun ve dolaylı olması başvurularda yönelik ihlallerin kaldırılmasını geciktirmektedir. Kararın doğrudan icrasıyla ilgili olmadıkları için de bu başvurularda bireysel başvuru kararlarının icrasına ilişkin teknik detayların ilgili kamusal makamlarca tanınması da yeterli düzeye ulaşmamaktadır. Ayrıca bu yolla hem süre hem de sonuç yönünden etkili bir sonuç elde edilmesi daha ziyade kamuoyunca tanınan başvuru bakımından mümkün olmaktadır. Etkili bir başvuru yolu olma iddiasını taşıyan bireysel başvuruda bu etkinin tüm başvuru için eşit şekilde sağlanabilmesinin kararın icrasına yönelik daha doğrudan ve pratik araçların benimsenmesinden geçtiği kanaatindeyiz.

B. İDARİ DENETİM

Anayasa Mahkemesi bünyesinde bireysel başvuru ve Mahkemenin diğer kararlarının icrasının takip edilmesine ilişkin idari bir mekanizma da bulunmaktadır. AYM kararlarının uygulanmasının kurumsal takibine ilişkin olarak 6216 sayılı Kanun'un "Genel Sekreter ve Genel Sekreter yardımcılarının görevleri" başlıklı 23. maddesinin üçüncü fıkrasının (d) bendinde Genel Sekreter'in görevleri arasında "*Başkan'ın gözetimi ve denetimi altında Mahkeme kararlarının uygulanmasının takip edilmesi ve bu konuda Genel Kurula bilgi verilmesi*" de sayılmıştır.

Daha sonra AYM Genel Sekreterliği teşkilatı içinde 19 Şubat 2020 tarihli Genel Kurul kararıyla yeni bir hizmet birimi olarak Kararlar Müdürlüğü kurulmuştur. Anayasa Mahkemesi Hizmet Birimlerinin Görevleri, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in Ek 1. maddesine göre Kararlar Müdürlüğü "*Anayasa Mahkemesi kararlarının uygulanmasını takip etmek ve bu konuda Genel Kurula bilgi verilmesi görevinin kaliteli, etkin ve verimli bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak amacıyla gerekli çalışmaları yapmak*" ile görevlendirilmiştir. Müdürlük, AYM kararları arasında ayırım yapmadan kararların icrası-

nın takibini öngören Kanun'un 23. maddesine uygun olarak, Bireysel Başvuru Kararları Takip Bürosu ile Norm Denetimi ve Diğer Kararlar Takip Bürosu şeklinde iki alt birimden teşkil edilmiştir. Yönetmelik'in devamındaki Ek 2.¹¹³ ve Ek 3.¹¹⁴ maddelerinde ise bu iki büronun görevleri ayrıntılı olarak yer almıştır. Bu düzenlemelere bakıldığında Müdürlüğün, özellikle bireysel başvuru kararlarının icrasından sorumlu

113 Bireysel Başvuru Kararları Takip Bürosu

Ek Madde 2- (1) Bireysel Tedbirler Takip Bürosunun görevleri aşağıdaki gibidir:

a) Bireysel başvuru kararlarında ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için hükmedilen yeniden yargılama, yeniden soruşturma, maddi ve/veya manevi tazminat ve ihlallerin giderilmesine yönelik diğer kararlarla ilgili olarak yetkili makam ve mercilere gereği için gönderilen yazıların akıbetinin sorulması, gelen cevaplara istinaden ihlal kararlarının uygulanması bakımından ilgili dosyaların takip durumlarının belirlenmesi, b) Bireysel başvuruların incelenmesi esnasında verilen tedbir kararlarının ifası için ilgili kurumlara gönderilen yazıların akıbetinin sorulması ve gelen cevaplara istinaden tedbir kararlarının uygulanması bakımından ilgili dosyaların takip durumlarının belirlenmesi, c) (a) ve (b) bentlerinde bahsi geçen yazışmalara istinaden dosyaların tutulması, verilerin işlenmesi ve sonuçlarının raporlandırılması, ç) Gerekli görüldüğünde kabul edilemezlik kararları ve esas yönünden incelenip ihlal olmadığına hükmedilen bireysel başvuru kararlarının ilgili makam ve mercilere bilgilendirme amacıyla gönderilmesi, d) Başvurucuların ihlal kararları ile birlikte hükmedilen yeniden yargılama, yeniden soruşturma, maddi ve/veya manevi tazminat ve diğer giderime yönelik kararların yetkili makam ve mercilerce uygulanmadığına yönelik dilekçelerinin kayda alınması ve gerekli görüldüğünde bu dilekçelere cevap verilmesi, e) Komisyonlar Raportörlüğü tarafından gönderilen ve yargılama giderlerinin başvuruculardan tahsil edilmesine karar verilmiş olan kabul edilemezlik kararlarında, başvuru harçlarının başvuruculardan tahsil edilmesi amacıyla Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir İdare Başkanlığı ile yazışma yapılması, f) Hazine ve Maliye Bakanlığı ile yapılan yazışmalar sonucu gelen ödeme emirlerinin kayıtlarının tutulması ve dosyalanması, g) Tashih kararları ile ilgili olarak Hazine ve Maliye Bakanlığına resmî yazı gönderilmesi, ğ) Bireysel başvuru hakkının kötüye kullanıldığı gerekçesiyle başvurucu avukatına verilen disiplin para cezaları ile ilgili olarak Ankara Vergi Dairesi Başkanlığı Veraset ve Harçlar Vergi Dairesi Müdürlüğü ile yazışmaların yapılması, h) Kararların takibi sonuçlarının istinaden ilgili kurum ve kuruluşlarla ilişkilerin yürütülmesi, ı) Yargı kararlarının uygulanmasına yönelik ulusal ve uluslararası gelişmelerin takip edilmesi, gerektiğinde bu konulara yönelik bilgi notu ve rapor hazırlanması

114 Norm Denetimi ve Diğer Kararlar Takip Bürosu

Ek Madde 3- (1) Norm Denetimi ve Diğer Kararlar Takip Bürosunun görevleri aşağıdaki gibidir: a) Norm denetimi ve diğer kararların uygulanmasının takibinin yapılması, b) İptal davaları ve itiraz başvurularının esas incelemesi neticesinde verilen iptal kararlarının gereği olarak ilgili mevzuata işlenmesi gereken değişikliklerin Mevzuat Bilgi Sisteminden takip edilmesi, c) Verilen diğer görevlerine yerine getirilmesi.

organlarla ihlal kararlarının gereği gibi icra edilip edilmediği ve buna bağlı olarak ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılıp kaldırılmadığı tespitini yapabilmek için yazışma yapma ve gönderilen cevaplara göre kararların icra takip durumlarını belirleme görevi dikkat çekmektedir. Düzenlemelerden ayrıca bu takip durumlarına ilişkin verilerin düzenli olarak Genel Sekreterliğe raporlanacağı anlaşılmaktadır. Bireysel başvuru ihlal kararları dışında bazı kabul edilemezlik, düşme veya ihlal olmadığına ilişkin kararların da Müdürlük tarafından takibe konu edilebileceği görülmektedir. Bu kapsamda başvurunun adli yardımdan faydalandırıldığı için muaf tutulduğu harcı başvurunun aleyhinde sonuçlanması neticesinde yeniden ödemeye mahkûm edilmesi ve başvuru hakkının kötüye kullanılmasıyla birlikte idari para cezasına hükmedilen kararların icrası da Müdürlük tarafından izlenmektedir.

Yönetmelik'e bakıldığında yargı içtihatlarının değiştirilmesi veya TBMM'nin bireysel başvuru kararlarına istinaden gerekli yasal düzenlemeleri yapması gibi gelecekteki ihlallerin önlenmesine yönelik genel tedbirlerin (*general measures*) izlenmesine ve bunların kararın icrasına etkilerine ilişkin bir düzenleme olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla AIHM kararları bakımından Bakanlar Komitesinin yaptığı şekilde¹¹⁵ yargı içtihatlarının veya yasal düzenlemelerin AYM kararları doğrultusunda değişip değişmediğine dair Müdürlük tarafından bir inceleme yapılmasının zorunlu tutulmadığı görülmektedir.

Yönetmelik'in Ek 2. maddesinde Bireysel Başvuru Takip Bürosunun görevleri arasında (d) bendinde sayılan "*Başvuruların ihlal kararları ile birlikte hükmedilen yeniden yargılama,*

115 Bakanlar Komitesi, özellikle, taraf devletlerin kararın icrasını yasal değişiklik yerine yargısal içtihatlar yoluyla yerine getirmek istediğinde, içtihatlardaki değişimin ilgili kararın icrası için tek başına yeterli olup olmadığına ve ilgili devletteki yargı pratiğinin bu süre zarfında yeni ihlalleri önleyip önlemeyeceğine bakarak ilgili icra dosyasını kapatmaktadır. Abdelgawad, E. L. (2008). *The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights*, Strasbourg: Council of Europe Publishing, s. 27-28.

yeniden soruşturma, maddi ve/veya manevi tazminat ve diğer giderime yönelik kararların yetkili makam ve mercilerce uygulanmadığına yönelik dilekçelerinin kayda alınması ve gerekli görüldüğünde bu dilekçelere cevap verilmesi” de rutin işleyen takibin ilgili dosya bakımından bir kez daha gözden geçirilmesi dışında bir fark yaratacak nitelikte değildir. Bu dilekçeler üzerine icraya yönelik olarak bu makamlara talimat verilmesi gibi icrai bir işlem söz konusu değildir.

Kararlar Müdürlüğü bireysel başvuru ihlal kararlarının takibi işlerini yerine getirmek için gerekli verileri UYAP'ta oluşturulan Kararlar Müdürlüğü ekranında işlemektedir. Bu verilerin işlenmesine ve sonuçlar çıkarılmasına imkân veren bilgiler, yeniden yargılama veya soruşturmayı yapmakla yükümlü yargısal makamlar ile ihlali gidermekle yükümlü Hazine ve Maliye Bakanlığı gibi idari makamlarla UYAP üzerinden yapılan yazışmalar neticesinde elde edilmektedir. Bu kapsamda derece mahkemeleri ve ilgili idareler yargılamanın, soruşturmanın veya idari işlemlerin safahatı hakkında Kararlar Müdürlüğüne bilgi vermekte, ek olarak yapılan yeniden yargılama ve soruşturmalara ilişkin kararları (varsa itiraz, istinaf ve temyiz kararları ile birlikte) UYAP üzerinden göndermektedir. Gönderilen bu nihai kararlar ile tazminat ve diğer ödemelerin yapıldığına dair belgeler incelendikten sonra her bir dosya için ihlalin ve sonucunun kaldırılıp kaldırılmadığı Kararlar Müdürlüğü tarafından değerlendirilmektedir¹¹⁶.

Bu takip sonuçları daha sonra yeniden yargılama, yeniden soruşturma, maddi-manevi tazminat, yargı kararlarının icrası ve genel olarak icra edilmediği kesinleşen dosyaları gösteren tablolara dökülerek yıllık raporlar oluşturulmaktadır. Yeniden yargılama ve soruşturma gibi ihlalin giderilmesinin zaman aldığı tedbirlerin takip sonuçları bir yıl geriden gelinerek

116 Altay, Ö. (2022). The Binding Effect of the Judgments of the Turkish Constitutional Court and Their Execution, içinde Arslan, Y. vd. (Der.), *Constitutional Justice in Asia-Current Problems in Execution of Judgments: Constitutional Justice* (ss. 95-106), Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.

istatistiklere yansıtılmaktadır. Örnek olarak 2024 yılı sonunda Genel Sekreterliğe sunulan yıllık raporda en son 2023 yılında verilmiş ihlal kararlarında öngörülen yeniden yargılamaların takip sonuçları yer almaktadır¹¹⁷.

Kararlar Müdürlüğü ve nihayetinde Genel Sekreterliğin bu şekilde özetlenecek faaliyetleri yargı organları dâhil kamusal makamlar nezdinde pozitif etki yaratma potansiyeline sahip olsa da Müdürlüğün görev ve yetkilerinin yönetmelikle düzenlenmesi, Genel Sekreterliğin diğer hizmet birimlerinin sahip olduğuna benzer görev ve yetkilere sahip olması AYM içinde sistematik ve icrai bir idari denetim mekanizması oluşmasını engellemektedir¹¹⁸. Zira Genel Sekreterin görevi kararın icrasının takip edilmesi (izlenmesi) ve ortaya çıkan durumun Genel Kurula ve dolayısıyla Başkana bildirilmesinden ibarettir. Bu izleme ve nihayetinde kurum içi bilgilendirme sürecinin maddi açıdan yargısal denetim faaliyeti olmadığı açıktır. Ayrıca kararın icra edilmediği Kararlar Müdürlüğü tarafından tespit edilip bu yöndeki tespitler Genel Sekreterliğe sunulduğunda kararın icrasına yönelik olarak AYM tarafından yargısal ya da idari bir karar alınmamaktadır¹¹⁹. AİHS'in 46. maddesi ile düzenlendiği şekliyle Bakanlar Komitesi¹²⁰

117 a.g.e. s. 101-02.

118 Benzer yönde bkz. Yıldız, C. (2021). "Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Hak İhlalinin Kanundan Kaynaklanması Sorunu ve Bu Soruna İlişkin Çözüm Önerileri", *GÜHFD*, S. 1., s. 411.

119 Karan, U. (2018). s. 181.

120 Konseyin yürütme organı olan Komite esasen üye devletlerin dışişleri bakanlarından oluşmaktadır, ancak uygulamada Komitenin işleri ülkelerin Strasbourg'da görev yapan daimî temsilcileri tarafından üstlenilmektedir. Komite kararların icrasına yönelik olarak yılda dört kez toplanmaktadır (*human rights meetings*). Komite faaliyetlerini Komite Sekreteryası ve Avrupa Konseyi bünyesinde İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü Genel Müdürlüğüne bağlı olarak görev yapan AİHM Kararlarının İcrası Dairesi (Daire) (*Department for the Execution of Judgments of the European Court of Human Rights*) yardımıyla yürütmektedir. Daire, Komiteye AİHS'in 46. maddesinin ikinci fıkrası ile verilen icra yetkilerini yerine getirmesinde tavsiyelerde bulunma ve yardımcı olmanın yanında üye devletlere AİHM'in taraf olduğu davalarda verdiği kararların tam, etkili ve süratle uygulanmasına destek sağlamakla görevlidir. Komite bu

gibi kararın icrasına aracılık eden ve denetimi etkinleştiren tedbirler/kararlar alan (yaptırımlar uygulayan) bir yapı söz konusu değildir. Burada yargı organının idari teşkilatı aracılığıyla yerine getirdiği icrai nitelikte olmayan idari işlemler söz konusudur. Bu işlemler muhatapları üzerinde hukuki etki doğurmayan “enformel idari işlemler” kategorisinde değerlendirilebilir¹²¹.

Son olarak bu işlemler neticesinde elde edilen bilgilerin yer aldığı yıllık raporların şimdiye kadar kamuoyuna açıklanmaması üzerinde durulmalıdır. Raporların yayımlanmaması sebebiyle bireysel başvuru ve diğer kararların icrası bakımından toplumda ve ilgili kamusal makamlarda farkındalık düzeyi azalmakta, bireysel başvuru kararlarının icrası yalnızca medyatik başvurularda yaşanan sorunlar özelinde tartışılabilmektedir. Bu durumun AYM içinde gerçekleştirilen denetim ve izleme faaliyetinin kurumsallaşması önünde de engel teşkil ettiği düşünülmektedir.

Sözünü ettiğimiz düzenleme ve uygulamalar değerlendirildiğinde AYM içinde kurulan kararları takip mekanizmasının etkili bir idari denetim aracı olduğunu söylemek güçtür. Bunda yukarıda mahkemenin ihlal kararı sonrasında yaptığı yargısal denetim kısmında sözünü ettiğimiz doğrudan kararın icrasına yönelik hukuki düzenlemelerden ve araçlardan yoksun bir sistemin öngörülmesinin de etkisi büyüktür. Bir

bağlamda kararın icra edilmesi için öncelikle bireysel tedbirlerin yani somut başvuru sınırları içinde ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırmaya yönelik tedbirlerin (bir sanığın haklarının ihlal edilmesi nedeniyle serbest bırakılması ya da yargılanmanın yenilenmesi vb.) alınmasını denetlemektedir. Bunun yanında ihlal kararlarına istinaden gelecekteki benzer ihlalleri önlemek ve dolayısıyla kararın objektif etkisini sağlamak için alınması gereken (mevzuat değişikliği, mahkeme içtihatlarının ya da idari uygulamaların değiştirilmesi gibi) genel tedbirlerin alınıp alınmadığı değerlendirilmektedir. Bkz. Harris, D. J. ve O’Boyle, M. vd. (2013). s. 895-896; Giakoumopoulos, C. (2016). “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı ve Anayasa Mahkemelerinin Rolü”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 33., s. 35.

121 Karş. Gözler, K. (2020). *İdare Hukuku Dersleri*, Bursa: Ekin Yayınevi, s. 272-273.

yargı organı olarak AYM'nin kendi kararlarının icrasından doğrudan sorumlu olması ve bir savcılık gibi görev yapacak infaz ya da icra biriminin olmaması anayasa yargısının kendine özgü kısıtları ile açıklanabilir¹²². Anayasa mahkemelerinin kararlarının uygulanması için ayrı bir cebri icra makamına sahip olmaması olağan bir durumdur. Örnek olarak Almanya'da FAYM kararlarının icrasına AİHM örneğinde olduğu gibi yardımcı olabilecek ve ilgili kurumlarla koordinasyon sağlayacak yardımcı (idari) bir kuruluşun olmadığı görülmektedir. Göztepe'ye göre Almanya'da bahsedilen türden bir yardımcı birime Adalet Bakanlığı bünyesinde 1979 ve 1991 yılları arasında yer verilmiştir. Bu birim "FAYM kararlarının listelenmesi, konuyla ilgili ve yetkili bakanlıkların yasama faaliyeti için gerekli çalışmaları yapıp yapmadıklarının denetlenmesi ve koordinasyonu" görevlerini yerine getirmiştir. Mevcut durumda FAYM'ın kendi teşkilat yapısı içinde veya dışında böyle bir kurum yoktur¹²³.

2/1979 sayılı İspanya Anayasa Mahkemesine İlişkin Organik Yasa'nın 92. maddesi uyarınca kendi kararlarının etkili şekilde uygulanmasını sağlamakla yükümlü olan İspanya Anayasa Mahkemesi (İSAM) için de böyle bir idari birim söz konusu değildir.

Kararlar Müdürlüğü benzeri bir yapılanmaya yalnızca Kosova Anayasa Mahkemesi bünyesinde yer verildiği söylenebilir. Bu örnekte bir idari birimden ziyade kararların icrasını takip etmekle görevli Mahkeme içinde ayrı bir kurul oluşturulmuştur. Bu kurul kararların icrasını izlemek, kararların gönderildiği kurumlarla iletişim sağlamak ve Anayasa Mahkemesinin bütün üyelerinin katıldığı idari genel kurulda onaylanan aylık ve yıllık raporlar tanzim etmekle görevlidir. İzleme kurulu en az iki üye, genel sekreter, iki hukuk mü-

122 Göztepe, E. (2016). "Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 33., s. 112-113.

123 a.g.e. s. 111.

şavirliği ve iki genel sekreterlik personelinden teşkil edilmiştir¹²⁴.

Sonuç olarak Türkiye'deki mevcut durum bireysel başvuru benzeri anayasa yargısına bireysel erişim imkânı tanıyan diğer ülke örnekleri ile karşılaştırıldığında, AYM'den kendi kararlarının icrasında "idari" açıdan sorumluluk almasının beklenmemesi normal karşılanabilir. Ancak yukarıda çizdiğimiz şekliyle zayıf bir yargısal denetimin varlığı, güçlü bir idari denetime olan ihtiyacı daha da artırmaktadır. Bireysel başvuruda ihlal kararlarının ihlale konu işlem veya mahkeme kararının iptal edilmesi sonucunu doğurmaması böyle bir idari denetimi ister istemez daha değerli hâle getirmektedir.

Mahkeme içinde etkili bir idari denetim mekanizması öngörülmecekse, bunun AYM dışında temel hak ve özgürlüklerin korunması yönünde yetki ve görevlere sahip başka idari kurum veya kuruluşlarca yerine getirilmesi de faydalı olabilir. Bölümlerin esasa ilişkin bütün kararlarının ayrıca tebliğ edildiği Adalet Bakanlığı (İnsan Hakları Daire Başkanlığı aracılığıyla) içinde yahut Kamu Denetçiliği Kurumu veya Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) gibi insan haklarını korumaya yönelik idari kuruluşlarda böyle bir kurumsal takip mekanizması kurulabilir¹²⁵. Aynı şekilde sık tekrar eden ihlallerin önlenmesinde kritik bir konumda olan TBMM'nin de bilhassa kanundan kaynaklanan ihlaller bakımından AYM kararlarının icrasında sorumluluk üstlenmesi faydalı olacaktır. Nitekim 3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu'nun 4. maddesi Komisyonun görevleri arasında "*Türkiye'nin insan hakları alanında taraf olduğu uluslararası anlaşmalarla T.C. Anayasası ve diğer milli mevzuat ve uygulamalar arasında uyum sağlamak amacıyla yapılması gereken değişikliklerle*

124 Kelmendi, N. ve Jonuzi, K. (2022), s. 213-221.

125 Benzer yönde bkz. Göztepe, E. (2016). s. 113; Kuş, M. (2014). Örnek Uygulamalar Işığında Bireysel Başvuru ve Geleceği, içinde Yokuş, S. (Der.), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru* (ss. 77-119), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ri tespit etmek ve bu amaçla yasal düzenlemeler önerme” görevini de saymıştır. Bu kapsamda pilot kararlar, sistematik biçimde ihlallere sebep olan yasal düzenlemelere yönelik TBMM’ye çağrı kararları¹²⁶ ve bu tedbirlere başvurulmasa da kanundan kaynaklı diğer ihlallerin Komisyon gündemine alınması, kararlara uyum sağlamak üzere önerilerin hazırlanması ve ilgili kararlara ilişkin değerlendirmelerin TBMM Genel Kuruluna sunulan yıllık raporlarda yer alması bu kararların objektif etkisine ve icrasına önemli katkı sunacaktır.

SONUÇ

Çalışmada değindiğimiz ülke örnekleri ve AİHM kararları için öngörülen icra denetim sistemi ile karşılaştırıldığında AYM’ye bireysel başvuru kararlarının icrasına yönelik normatif ve yapısal güvencelerin düşük seviyede olduğu rahatlıkla söylenebilir. Türkiye’de bu anlamda sistemin yalnızca bir ayağına karşılık gelen kararların bağlayıcılığının anayasal dayanakları ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin sınırları içinde devlet organlarının iş birliği ve eşgüdümüne yaslanan bir icra rejiminin tercih edildiği görülmektedir. Bu doğrultuda AYM’nin yetki ve görevlerini düzenleyen Anayasa hükümleri içerisinde, kararların icra edilmesine yönelik ayrı ve açık düzenlemelere yer verilmemiştir. Bireysel başvuruya özgü olarak 6216 sayılı Kanun’un 49. ve 50. maddeleri AYM’ye ihlal kararlarının icrası bakımından önemli yetkiler tanımakla birlikte, genel olarak karar mercii yerine, kararı uygulayacak makamların asıl sorumlu olduğu dolaylı bir icra sistemi kabul edilmiştir. 6216 sayılı Kanun’un TBMM’deki görüşmelerinde dönemin TBMM Anayasa Komisyonu Başkanı’nın mevcut 50. maddenin ikinci fıkrası karşısında “mahkemelerin, AYM kararlarına saygılı olacağı, bunlara direnç göstermeyeceği” inancı da öngörülen

126 Bir kısmı aynı zamanda pilot karar usulüne göre verilmiş olan TBMM’ye çağrı kararları, bir bireysel başvuru kapsamında başvurusuca yönelik ihlalin bizzat kanun hükmünden kaynaklandığının tespit edilmesi durumunda AYM tarafından keyfiyetin yasama organı olan TBMM’ye bildirilmesini de içeren kararlardır. Örnek olarak bkz. Y.T. [GK], B. No: 2016/22418, 30/5/2019; Hamit Yakut [GK], B. No: 2014/6548, 10/6/2021.

sistemin bu yönünü daha açık göstermektedir¹²⁷.

AYM, icra sistemine ilişkin normatif altyapıdaki eksiklikleri, AİHM'in 1990'lı yılların ortasından itibaren yaptığı gibi, ihlallerin ve sonuçlarının kaldırılmasına ilişkin içtihatlarıyla telafi etmeye çalışmaktadır. Ancak kararların etkili icrası için yalnızca karar sürecinde etkili bir mahkeme modeli yeterli değildir. Bu doğrultuda öncelikle AYM'nin bireysel başvuruda geçici tedbir kararı yetkisini kullanılırken kararların icrasını güvence altına almaya yönelik bir anlayışı benimsemesi, bireysel başvuru kararlarının hukuki etkisini hem subjektif hem de objektif açıdan önemli ölçüde artıracaktır.

Buna ek olarak karar sonrasında gerçekleştirilen yargısal denetimin kararın icrasıyla doğrudan ilişkili olacak şekilde tasarlanması somut başvurular özelinde icraya ilişkin teknik sorunları minimum seviyeye indirecek, aynı zamanda kararların muhataplarının bireysel başvuru kararlarını daha ciddiye almalarını sağlayacaktır. Çalışmada yargısal denetim kısmında izah edildiği üzere AYM'ye bireysel başvuruda karar sonrasına ilişkin tek etkili denetim Mahkemeye kendi kararının uygulanmadığı yönünde yapılan yeni bireysel başvuruların incelenmesidir. Bu karar usulünde klasik bireysel başvuru inceleme yöntemine başvurulduğundan, kararın icra edilmediğine ilişkin şikâyetlerin yeniden incelenmesinde gecikmeler yaşanabildiği; bu başvurular neticesinde ihlalin giderilmesinin eski hâle getirme ilkesine uymayacak şekilde uzun zaman alabildiği görülmektedir. Buna karşılık Almanya, İspanya ve Balkan ülkelerinde kararın icrasını temin etmek için ayrı bir tedbir ya da karara başvurma usulü bulunmaktadır. Bu yeni bir dava ya da bizdeki gibi yeni bireysel başvurunun incelenmesi niteliğinde değildir. İspanya'da bu usul çerçevesinde kararı icra etmemeye dönük kamu gücü işlem veya kararlarının iptal edilmesi dahi mümkündür. Kosova ve Bosna-Hersek'te

127 TBMM Kanun ve Karar Bilgi Sistemi, "6216 Sayılı Kanun'a İlişkin Genel Kurul Tutanağı".

ise bu usulde alınan kararların infazı için yetkili savcılık veya benzeri makamlara da gönderilebildiği görülmektedir. Değindiğimiz örneklerde Almanya ve Karadağ haricinde anayasa mahkemesi kararlarını icra etmeyenler açısından ceza kanunlarında bağımsız suç tiplerinin öngörüldüğü görülmektedir. Yine İspanya'da olduğu gibi para cezası veya görevden el çekirme gibi idari yaptırımlar da dikkat çekicidir.

Karar sonrasındaki idari denetim ve izleme faaliyetleri bakımından da ilerleme kaydedilmesi faydalı olacaktır. Bu doğrultuda mahkemenin bizzat bu faaliyetleri yürütmesi zorunlu olmamakla birlikte, Mahkemenin yasama ve yürütme organları ile iş birliği yapması önem kazanmaktadır. AYM'ye bireysel başvuruda ihlal kararlarının bozucu (ihlale konu işlem ve kararları iptal eden) nitelikte olmadığı göz önüne alındığında, icra faaliyetlerinin takip edilmesinin kıymeti daha da artmaktadır.

Bütün bu örnek uygulamalar ve düzenlemeler değerlendirildiğinde Türkiye'de bireysel başvuru kararlarının icrasına ilişkin sistemin fazlasıyla Anayasa'nın 153. maddesinde AYM'ye özgü olarak düzenlenen bağlayıcılık normu ile yargı kararlarının bağlayıcılığına ilişkin Anayasa'nın 138. maddesine; ayrıca anayasanın üstünlüğü, hukuk devleti, temel hak ve özgürlüklerin korunmasında devletin pozitif yükümlülükleri, mahkemeye erişim hakkı ve etkili başvuru hakkı gibi anayasal ilkelere dayandığı görülmektedir. Karar içinde icraya ilişkin tedbirlere hükmedilmesinde nispeten işlevsel düzenlemelere yer verilmişken, karar sonrasında icra sürecinin açıklığa kavuşturulması, hızlandırılması ve gerekirse doğrudan kararı icra etmeye yönelik karar alınması konusunda pozitif düzenleme ve uygulama eksikliği göze çarpmaktadır. Verilen örneklerdekine benzer şekilde AYM kararlarının uygulanmamasına özgü veya bizzat AYM tarafından uygulanabilecek cezai, idari veya hukuki açıdan açık bir zorlayıcı tedbir veya yaptırım da bulunmamaktadır. Buna karşılık kararı icra etmek durumunda olan kamusal makamlar ve kamu görevlile-

rinin sorumluluğunu doğurabilecek idarenin mali sorumluluğu çerçevesinde tazminat; mahkeme kararlarından kaynaklı ihlallerin giderilmemesi durumunda hâkimlerin tazminat sorumluluğuna ilişkin HMK'nın 46. maddesinin işletilmesi, hâkim ve savcılara özgü disiplin cezalarının uygulanması, ihlalin niteliğine göre kamu görevlilerine yönelik olarak Türk Ceza Kanunu'nun görevi kötüye kullanma ve hürriyeti tahdit suçunda yargılama yapılması söz konusu olabilir. Ancak söz konusu idari, hukuki ve cezai araçların AYM kararlarının ve özel olarak bireysel başvuru kararlarının daha etkili şekilde uygulanmasını sağlayacak nitelikte olduğu, daha da önemlisi pratikte düzenli bir şekilde işletildiği söylenemez. Giriş bölümünde ifade ettiğimize paralel biçimde kararların uygulanmaması hâlinde ortaya çıkacak bütün idari, hukuki ve cezai sonuçlara makalenin sınırlarını aşacağı endişesiyle yer verilememiştir.

KAYNAKÇA

- ABDELGAWAD, Elisabeth Lambert (2008). *The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights*, Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- AÇIKGÖZ ÜNAL, Merve ve GÜNEŞ, Merve (2024). “Bireysel Başvuruda Tedbir”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 41., S. 1., ss. 295-366.
- ALTAY, Özcan (2022). The Binding Effect of the Judgments of the Turkish Constitutional Court and Their Execution, içinde Arslan, Y. vd. (Der.), *Constitutional Justice in Asia “Current Problems in Execution of Judgments: Constitutional Justice”* (ss. 95-106), Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.
- AYDIN, Sedat Erdem (2021). “The Impacts of the Turkish Constitutional Court’s Individual Application Judgments about the Right to Fair Trial on Criminal Proceedings”, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi-Journal of Penal Law and Criminology*, C. 9., S. 1., ss. 255-285.
- BİLGİN, Fehmi Kerem (2014). Uluslararası Hukukta Restitutio in Integrum İlkesi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- BUYSE, Antoine (2008). “Lost and Regained? Restitution as a Remedy for Human Rights Violations in the Context of International Laws”, *ZaöRV*, C. 68., ss. 129-153.
- ÇAKMAK, Ufuk Ramazan (2021). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Yargılamasında Hakkaniyete Uygun Tatmin*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- GAYRETLİ, Zehra (2020). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Anayasa Mahkemesi (AYM) Tedbir Kararlarının Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- GIAKOUMOPOULOS, Christos (2016). “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı ve Anayasa Mahkemelerinin Rolü”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 33., ss. 35-42.

- GÖZLER, K. (2020). *İdare Hukuku Dersleri*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- GÖZTEPE, E. (1998). *Anayasa Şikayeti*, Ankara: AÜHF Yayınları.
- GÖZTEPE, Ece (2011). “Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikayeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi”, *TBB Dergisi*, C. 95., ss. 13-40.
- GÖZTEPE, Ece (2016). “Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 33., ss. 93-118.
- GÖZTEPE, Ece (2017). *İnsan Haklarının Korunmasında Geçici Tedbir Uygulaması*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- HAASDIJK, Suzan (1992). “The Lack of Uniformity in the Terminology of the International Law of Remedies”, *Leiden Journal of International Law*, C. 5., S. 2., ss. 245-263.
- HARRIS, David John ve O’BOYLE, Michael vd. (2013). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, Ankara: Şen Matbaa.
- İNCEOĞLU, Sibel (2017). *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru-Türkiye ve Latin Modelleri*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- KANADOĞLU, Korkut (2015). *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- KARAKUL, Selman (2018). “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Kendi Kararlarının Yerine Getirilmesindeki Rolü”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 5., S. 2., ss. 125-156.
- KARAN, Ulaş (2018). *Öğretide ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- KELLER, Helen ve MARTI, Cedric (2016). “Reconceptualizing Implementation: The Judicialization of the Execution of the European Court of Human Rights’ Judgments”, *The European Journal of International Law*, C. 26., S. 4., ss. 829-850.

- KELMENDİ, N. ve JONUZI, K. (2022), Challenges of the Constitutional Court of the Republic of Kosovo in the Enforcement of Its Judgments, içinde Arslan, Y. vd. (Der.), *Constitutional Justice in Asia "Current Problems in Execution of Judgments: Constitutional Justice"* (ss. 213-223), Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.
- KOÇ, Muharrem İlhan (2017). Mükerrer Bireysel Başvuru, içinde Koç, Muharrem İlhan ve Kaplan, Recep (Der.), *Bireysel Başvuru Kabul Edilebilirlik Kriterleri* (ss. 27-29), Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.
- KUŞ, Mustafa (2014). Örnek Uygulamalar Işığında Bireysel Başvuru ve Geleceği, içinde Yokuş, Sevtap (Der.), *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, (ss. 77-119), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- LAZOV, Alexandar (2022). Enforcement of The Decisions of The Constitutional Court of The Republic of North Macedonia, içinde Arslan, Y. vd. (Der.), *Constitutional Justice in Asia "Current Problems in Execution of Judgments: Constitutional Justice"* (ss. 289-299), Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.
- RADOJİĆ Ivan ve RADONJİĆ, Darko (2022). Execution of Decisions of The Constitutional Court of Montenegro Adopted in Proceedings of Abstract Control of Constitutionality and Legality, içinde Arslan, Y. vd. (Der.), *Constitutional Justice in Asia "Current Problems in Execution of Judgments: Constitutional Justice"* (ss. 263-273), Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.
- SABUNCU, Yavuz (1984). "Alman Anayasa Yargısında Geçici Tedbir Kararı", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 17., S. 2., ss. 76-86.
- SHELTON, Dinah (2005). *Remedies in International Human Rights Law*, Oxford: Oxford University Press.
- SLADOJE, Marijana (2022). Enforcement of Decisions of The Constitutional Court of Bosnia And Herzegovina, içinde Arslan, Y. vd. (Der.), *Constitutional Justice in Asia "Current*

Problems in Execution of Judgments: Constitutional Justice” (ss. 141-151), Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.

ŞİRİN, Tolga (2013). *Türkiye’de Anayasa Şikâyeti*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

TURAN, Hüseyin ve KOÇ, Muharrem İlhan (2015). “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuruda Sağlık Nedeniyle Tedbir Uygulaması”, *TAAD*, S. 22., ss. 337-359.

YILDIZ, Ceren (2021). “Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Hak İhlalinin Kanundan Kaynaklanması Sorunu ve Bu Soruna İlişkin Çözüm Önerileri”, *GÜHFD*, S. 1., ss. 367-415.

Çevrim içi Kaynaklar

Almanya Federal Meclisi Araştırma Merkezi (Wissenschaftliche Dienste), “Prüfung von Beschwerdegründen im Eilverfahren nach § 32 BVerfGG”, <https://tinyurl.com/3j74zwxa>, (Erişim Tarihi: 10/5/2025)

BBC Türkçe, “Enis Berberoğlu Yeniden Milletvekili Oldu”, 11/2/2021, <https://tinyurl.com/yc3f52m9> (Erişim Tarihi: 17/3/2025)

BBC Türkçe, “20 aydır tutuklu olan gazeteci Şahin Alpay gece yarısı tahliye edildi”, <https://www.bbc.com/turkce/43438434> (Erişim Tarihi: 18/3/2025)

Department for the Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, “The Supervision Process”, [https://www.coe.int/en/web/execution/the-supervision-process#%2214997657%22:\[0\]](https://www.coe.int/en/web/execution/the-supervision-process#%2214997657%22:[0]) (Erişim Tarihi: 13/6/2025)

İspanya Anayasa Mahkemesi, “Organic Law 2/1979 on the Constitutional Court, of 3 October 1979” https://www.tribunal-constitucional.es/es/tribunal/normativa/Normativa/LO_TC-en.pdf (Erişim Tarihi: 17/6/2025)

TBMM Kanun ve Karar Bilgi Sistemi, “6216 Sayılı Kanun’a İlişkin Anayasa Komisyonu ve Alt Komisyon Raporu”. <https://tinyurl.com/mryx396u>, (Erişim Tarihi: 13/6/2025)

TBMM Kanun ve Karar Bilgi Sistemi, “6216 Sayılı Kanun’a İlişkin Genel Kurul Tutanağı”, 22/3/2011, <https://tinyurl.com/bdhp59>, (Erişim Tarihi: 11/5/2025)

Venedik Komisyonu, “2/1979 sayılı İspanya Anayasa Mahkemesine İlişkin Organik Yasa’yı Değiştiren Yasa Hakkındaki Görüş”, 13/3/2017, <https://tinyurl.com/np2w7jv2>, (Erişim Tarihi: 14/5/2025)

Mahkeme Kararları

AIHM

Guja/Moldova Cumhuriyeti (2), B. No: 1085/10, 27/2/2018.

Kübler/Almanya, B. No: 32715/06, 13/1/2011.

Mamatkulov ve Askarov/Türkiye, B. No: 46827/99, 46951/99, 4/2/2005.

Paladi/Moldova [BD], B. No: 39806/05, 10/3/2009.

Schelling/Avusturya (2) (k.k), B. No: 46128/07, 16/9/2010.

AYM

AYM, E.1963/162, K.1964/19, 13/3/1964.

AYM, Genel Kurul Ek Karar, B. No: 2014/18803, 11/3/2015.

Ali Oğuz (2), B. No: 2019/2285, 15/3/2022.

Aligül Alkaya ve diğerleri (2), B. No: 2016/12506, 7/11/2019.

Altay Aksoy, B. No: 2018/36557, 28/1/2021.

Azızejon Hikmatov, B. No: 2015/18582, 10/5/2017.

Bayram Gök, B. No: 2012/946, 26/3/2013.

Behzet Çakar ve diğerleri (2) [GK], B. No: 2019/2333, 1/7/2021.

Delil İldan (2), B. No: 2020/6636, 16/11/2023.

Demet Hussien Najem, B. No: 2019/438, 27/7/2022.

- Erol Eşrefoğlu [GK], B. No: 2018/23111, 1/7/2021.
- G.I. ve diğerleri, B. No: 2017/5849, 24/3/2021.
- Hamit Yakut [GK], B. No: 2014/6548, 10/6/2021.
- Hatice Şahnaz, B. No: 2019/17440, 18/1/2022.
- Hooman Hosseinpour [GK], B. No: 2021/47168, 29/9/2022.
- İbrahim Er ve diğerleri [GK], B. No: 2019/33281, 26/1/2023.
- İbrahim Şener ve Mehmet Habip Kunt, B. No: 2015/7814, 11/12/2018.
- İsmail Buğra İşlek, B. No: 2013/1177, 26/3/2013.
- Kaan Antonı Gerede, B. No: 2020/22945, 22/2/2022.
- Kadir Altınışık, B. No: 2021/18544, 15/11/2023.
- Kadri Enis Berberoğlu (3) [GK], B. No: 2020/32949, 21/1/2021.
- Mehmet Doğan [GK], B. No: 2014/8875, 7/6/2018.
- Mehmet Emin Bülbül, B. No: 2014/4463, 16/6/2016.
- M.E. ve diğerleri, B. No: 2020/18186, 24/1/2024.
- Metin Gümüüş, B. No: 2016/14563, 28/11/2019.
- Mustafa Gönen, B. No: 2021/38808, 30/10/2024.
- Mustafa Karakuş [GK], B. No: 2020/34781, 17/1/2023.
- Naciye Çoruh [GK], B. No: 2024/15819, 21/11/2024.
- Nihat Akbulak [GK], B. No: 2015/10131, 7/6/2018.
- Osman Kızılcan [GK], B. No: 2021/11655, 28/7/2022.
- Poorya Parva, B. No: 2018/27830, 23/10/2024.
- Rıda Boudraa, B. No: 2013/9673, 21/1/2015
- S.Ö., B. No: 2013/7087, 18/9/2014.
- Şerafettin Can Atalay (3) [GK], B. No: 2023/99744, 21/12/2023.
- Tahir Gökatalay (4), B. No: 2018/24477, 24/3/2021.
- Tahir Nurmetov, B. No: 2020/22672, 12/3/2025.

T.B., B. No: 2020/2000, 31/1/2023.

Türkan Kulaksız ve diğerleri, B. No: 2022/69839, 18/12/2024.

Y.T. [GK], B. No: 2016/22418, 30/5/2019.

Yusuf Ahmed Abdelazım Elsayad, B. No: 2016/5604, 24/5/2018.

Yücel Sayman, B. No: 2014/6497, 8/6/2017.

Zafer Fehmi Yörüük, B. No: 2019/3226, 10/12/2024.

Z.M. ve I.M., B. No: 2015/2037, 6/1/2016.

Federal Almanya Anayasa Mahkemesi (FAYM)

BVerfGE, 1 BvQ 1/24.

BVerfGE, 2 BvQ 49/24.

BVerfGE, 2 BvQ 101/21.

BVerfGE, 1 BvQ 37/20.

BVerfGE, 1 BvR 702/03.

BVerfGE, 2 BvR 1651/15, 2BvR 2006/15.